

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
VII. Річник

ЧИСЛО 2

ЛЮТЕНЬ

1935

Момент проголошення Соборности Української Держави в Київі на Софійськiм майдані 22 січня 1919 р.
член Директорії Ф. Швець читає Грамоту Соборности. За ним гол. от. Петлюра. Перед члени Галицької
Делегації д-р Л. Цегельський, д-р Л. Бачинський і д-р О. Бурачинський.

С Н І Г

Написати про вас, дні далекі, мрячні,
дні, що цвіли колись —
це — збирати квітки в зимову тиху ніч
і складати на лист.

Скільки соняшних вас — ось — нагадує сніг
(і Карпати і Львів)
скільки вас ще дримає край сіл і доріг,
Бояна дожидаючи слів.

На шоломах є сніг, на гарматах є теж
і на коні хтось кинув пару
(скільки ще з цього тем для книжок наросте
— з цих гармат у снігу?)

На дорогах скрипить чобіт маршів і стеж
перемерз стійковий —
О, зимо! Ти в легенду і казку ростеш
і літопис складаєш новий!

Чар поезій і драм, оповідань, новель,
що на серце лягає теплом —
він безсил описати морозний іней,
що заляг на вояцький шолом!.

В тифозній горячці

(ФРАГМЕНТ СПОГАДУ З 1919—1920 р. р.)

Написав: Михайло Островецька.

Був грудень памятної зими 1919 року.

Галицька Армія переходила з півночі на південь:
на Бершадь, на Балту.

По дорозі — по селах, містах і містечках — за-
лишалися по хатах, лікарнях, школах, а то й по
шопах недужі на тиф стрільці й старшини.

Деякі держалися таки відділів і їхали на фірах.

— Нехай сконаю між своїми! — говорили. І тяг-
нули їх худі, спаршивілі з недоїдання, з безупинних
трудів, щирі, віддані приятелі — коні.

**

Нас кількох тифозників Х. гал. бригади привезли
на підводах до Тульчина й примістили в касарнях
Суворова.

Тут перебував я тиф. Перші мої дні по крізі були
зайняті тим, що я вилущував кузку. Що півгодини
приятель Іван Качалуба гукав до мене:

— Бий воші, бо зажеруть тебе!

А треба знати, що за чотирнадцять днів моєї не-
порочної у горячці непритомности наплодилося
досить тої гидоти. Ото й я на крик приятеля від-
чиняв очі, відхилив із трудом покривало і стріпу-
вав кузку на піл.

У цій кімнатці, де я лежав, лежало нас усіх не-
дужих п'ятьох: по двох попід стіни, а я по середині
головою до вікна.

Праворуч від мене кидався й стогнав хорунжий,
якого прізвища я не тямлю. Йому в ногах кидався
якож другий хорунжий, якого прізвища теж не
пригадаю собі. Знаю, що перший був із зеленої Бу-
ковини, а другий з Тернополя. Ліворуч, біля две-
рей, лежав четар Е. Новіцький, а біля мене І. Ка-
чалуба. Всі три перші горячкували й у горячці ки-
далися, кричали, а то й сварилися.

Буковинець безнастанно нарікав, що харч у ку-

ріні нідочого не годиться, що курінний у кожному
випадку баба, а не вояк. А тернопілець у той же
час безупинно говорив щось до себе й від часу до
часу викрикував:

— Цеж неможливо!

На те буковинець зривався, сідав на ліжку й кри-
чав:

— Кажете, неможливо? Як неможливо? Пана
товаришу, ви є восьмигранний дурень, як можете
казати, що це неможливо...

На щастя, тернопілець у горячці не чув, що він
є аж восьмигранний дурень, і воркотів своє. А ми,
я й Качалуба, реготалися. І мій сміх був для мене
далекій, глухий, чужий: немов не я сміявся, а хтось
із поза мене, якого я не бачу, а лиш слабо, тупо-
вато чую.

І четар Новіцький важко горячкував, немов за-
дихався. Либонь голосно стогнав, коли я, напів
глухий, серед осоружного дзвоніння в ушах, чув
його стогін.

А на дворі шаліла зима.

Заметіль била до вікон, товклася до шибок, за-
стилала білим рантухом і той холодний світ.

У кімнаті було сумно. Кути в смутку кулилися,
ховалися. І чим сильніше хтось із недужих, у го-
рячці маячучи, крикнув, тим щільніше кути кули-
лися.

А як приходив сумерк, то швидко біг у ті скулені
кутики кімнати. І починали щось шепотіти між со-
бою й лукаво на кімнату, на нас, позирали. Колиж
приходила ніч, кути вигідно потягалися, роззівали
свої пащі й гарчали в наших грудях болячим смут-
ком довгої, здавалося безмежної, зимової ночі.

Ох, ті жахливі, безмежні ночі недужого тифом
вояка в самоті, в гаргарі-касарні! Одинокі прия-
телі, це скигління вітру й холод...

Вистава стрілецьких пам'яток

Написав: *Ів. Іванець*, б. пор. УСС.

Фрагмент пропам'ятної вистави У.С.С.

Вистава УСС., яку відкрито дня 23. XII. 1934. р. в салях Укр. Націон. Музею, присвячена 20-літтю вимаршу в поле перших стрілецьких сотень та перших стрілецьких боїв в Карпатах.

Вистава ця не синтетична, значить, не відтворює вповні систематично ні побуту ні організації УСС. Не багато на ній матеріяльних пам'яток, як зброї, одягу і т. п. Причиною цього то, що по літах війни не переведено у нас зорганізованої праці над збиранням воєних пам'яток та їх доцільним доповнюванням. Колиб це було в свій час сталося, не одну тепер цінність, що запропастилася, зберіглосьби було для традиції. — Безперечно завважиз ту багато нещасливий вислід війни, розгублення армії без її демобілізації.

Як облекшуючу обставину нашого недбальства по збереженню і реконструкції воєних пам'яток слід взяти під увагу ще й стан психічного наставлення серед після-воєних відносин.

Вистава УСС, зложена з пам'яток, що заховалася, та що їх можна було мати в диспозиції

підчас влаштування вистави. Матеріял, що заховався, це передівсім частини надбань Пресової Кватири УСС в полі, що розпочала свою працю доволі скоро, бо з початком 1915 р. (Про Пресову Кватиру УСС. написано обширніше в календарі Черв. Калини н. р. 1935). В р. 1917. за ініціативою члена Укр. Боевої Управи проф. Ів. Боберського зорганізовано спеціальний павільйон УСС на воєній виставі у Відні. Експонати перевезено відтак до Львова на спеціальну виставу, що її відкрито в р. 1918. Вони заховалися щасливо в Нац. Музееві і є базою теперішньої вистави. Збірку Національного Музею доповнено збіркою воєних пам'яток з музею Н. Т. ім. Ш., та пам'ятками, що зберіглися в приватному посіданні. При тій нагоді зазначу, що властивий архів Боевої Управи, в якому між іншими є ціла маса негативів, є до тепер у Відні в приватних руках та треба доконче подбати про його належне забезпечення і законсервування. Вдалося все таки зібрати на місці, в протягу доволі короткого часу та без матеріяльних за-

матеріял доволічисленний, якого з браку місця і не можна було використати. Як впорядчик при виборі самім кермувавсь я і зимовою порою. Тому для вгоди відвідувачів вважав я за доцільніше стснутися в кімнатах старого будинку, та які можна огріти, чим виставляти в салях нової будови, де нема ще уряджень до топлення. Квалітою вистави це безперечно праці малярські — вони не лиш документарні але і мистецький рівень їх високий. Маємо змогу бачити портрети Ю. Буцманюка (одного з перших працівників Прес. Кватири УСС), олійні картини Геца і Іванця, батальні картини Перфецького, та портрети О. Куриласа, скіци, що зберіглися, Іванця і Назарака (що згинув в р. 1917). 4 портрети вуглем У.С.С., що їх виконав польський артист Гавель, акварелі і праці

Завія.

Мал. І. Іванець.

От. Сень Горук.

Мал. О. Курилає.

Олени Кульчицької та рисунки О. Кузьми. Дуже добре заступлена на виставці карикатура, яка вводить в ню гумор,

що був все живим при У. С. С. В карикатурах Сорохтея багато виразу і фінезійності, в карикатурах О. Курилаєа легкість та те-

На виставці доволі багато побільшених світлих і як один з критиків (С. Гординський) слушно зазначив, рівень їх дуже високий, а технічне виконання бездоганне. Імена їх авторів — Буцманюк, Іванець,

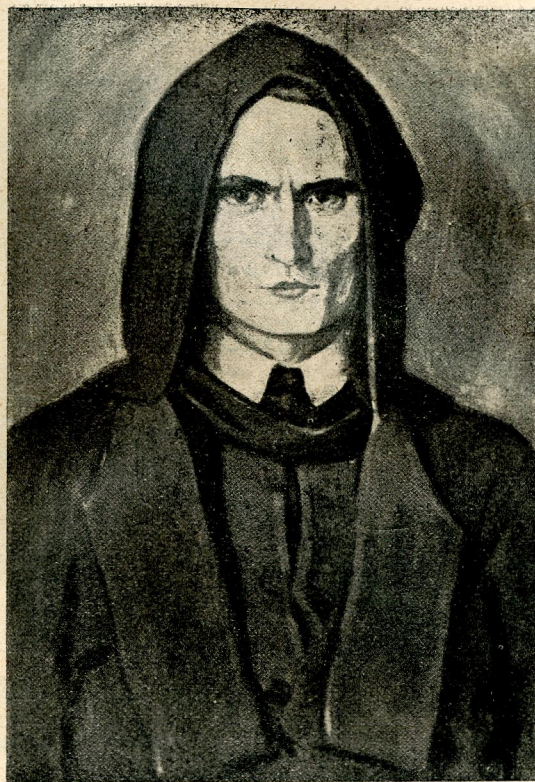
Мойсейович, Рудницький. Належить згадати про велику мистецьку плякету Коверка виконану в бронзі з нагоди 20-ліття У. С. С. Вона гарно скомпонована і стрілецькі голови в шоломах роблять сильне вражіння.

В поході.

Світл. І. Іванець.

простої причини, що війна створила в українстві епоху, до якої завершення ми на початку дороги. Епоха війни буде безперечно базою новітнього розвою нації, та дала вже почин до творення нового її обличчя.

Колишній УСС., тепер многах ЧСВВ. Мал. Ю. Будманюк.

Вистава стрілецька кінчається; слідби подумати, щоби з неї вийшла ініціатива до створення сталого історично-військового музею на наших землях. Треба вирішити передівсім справу його приміщення, та зорганізованя праці по його систематичному та фаховому доповнюванню.

Вартаби н. пр. подбати про відтворення укр. військових одягів поки ще живими бувши комбатанти Укр. Армії та є ще кравці, що шили в воєнних арміях однострої. Як живо доповнювалисяби однострої різних укр. військових формалябцій як живо впливалиб вони на уяву глядача.

Зайнтересуватися належно тою справою слід би вже й з тої

Замітки до державних грошей України

з 1917—1920 років

Написав: Микола Гнатюк.

I. Карбованці.

На Україні*) в роках 1917—1920. в обігу були лише паперові грошеві знаки. Вийшов що правда, дня 1. березня 1918. р. закон Центральної Ради, котрий встановлював, що мала появиться: золота монета вартости 20 гривень, срібна вартости 1 гривня, й дрібна розмінна монета вартости 1., 2., 5., 20 і 50 шагів. Але з огляду на відомі тодішні обставини, цього закону не можна було виконати. Таким чином паперові грошеві знаки мусіли вповні заступити металеву монету всіх вартостей. До упадку царської Росії всі народи, що примусово входили з її склад, мали одну спільну валюту — царський рубель, копійку. По її упадку в 1917. р., ці народи стараються створити свої національні держави, й усі ділянки державного, дотепер російського апарату заступити своїми — рідними. Бачимо це між іншим також і на грошах. Серед нечисленної кількості випущених тоді паперових грошевих знаків, українські державні гроші — як це стверджують навіть чужинці — найкращі. А це тому, що творцями зразків для них були наші найкращі мистці, на чолі з геніальним Георгієм (Юрієм) Нарбутом († 1920 р. у Києві), якому завдячуємо половину зразків усіх випущених українськими урядами грошей. Свої зразки оперли наші мистці на чудових зразках старого українського народнього мистецтва. Вони надсилали зразки грошей до Міністерства Фінансів, де розглядала їх окрема комісія під головуванням віце-міністра Василя Мазуренка. В склад комісії входили: заступник голови — помічник управителя Експедиції Заготовки Державних Паперів — Барбарів, представник Міністерства Освіти — проф. Дмитро Антонович, представник Української Академії Мистецтв — проф. мистець Георгій Нарбут, завідуючий мистецько-граверним відділом мистець-маляр Іван Мозалевський, завідуючий цинкографією Н. Негель, і два гравери: Гришманюк і Петенко. За узнані зразки грошевих знаків, платила держава доволі високий гонорар, від чотирьох до десяти тисяч гривень. Для порівняння подаю, що середня місячна платня урядовця виносила тоді пibližно 900 гривень.

Царський рубель заступлено на Україні карбованцями й гривнями, а копійки шагами. Один карбованець рівнявся двом гривням, гривня мала 100 шагів. Вартість одного карбованця прирівнювано, подібно як і царського рубля, до 17.424 „долі“ (частин) щирого золота. Тому що одна „доля“ рівнялася 0.044 грама, один карбованець мав вартість $17.424 \times 0.044 = 0.766.656$ грама щирого золота. Назва карбованець¹⁾, шаг — народня, гривня — історична. Друкувати українські гроші по-

*) Замітки до державних грошей України з 1917—1920 років, це короткий зміст з історично-іконографічної монографії, котру з огляду на великі кошти друку, зараз же годі видати.

чали в 1917. році. Дня 19. грудня старого стилю 1917. року Центральна Рада ухвалила друкувати Державний Кредитовий Білет вартости 100 карбованців. В обігу, появився він 24. грудня ст. ст. 1917. р. Ці дві дати незвичайно важні, бо це дати появи першого українського паперового грошевого знаку. Зразок цих 100 карбованців виготовив наш найбільший мистець-графік, професор і ректор Української Академії Мистецтв у Києві — Юрій Нарбут. На їх лицевій стороні, у восьмикутнику знаходиться тризуб білої краски. Виконаний він в цей сам спосіб, що й тризуб на срібних монетах св. Володимира, цебто з хрестом в горі на середній частині. В наступних українських грошах державних видань цього хреста нема, тому що вчені, по довгих гарячих дискусіях, прийшли до переконання, що хрест цей не є складовою частиною гербу України. Історія його появи на тризубі наступна: на срібних монетах св. Володимира, довкруги стрічаємо напис на лицевій стороні: „Володимиръ на столѣ“, на зворотній стороні: „а се его серебро“. Срібних монет св. Володимира маємо кілька відмін. На одній з них, початок напису знаходиться над тризубом, в початку напису стоїть хрест, що часто стрічається на початку старих славянських рукописів. — Можливо, що св. Володимир хочаби переважно по дію — хрещення своєї держави увіковічнити, свій старинний родовий знак скандинавського походження — тризуб, назначив в горі хрестом. В випадку слушности цього припущення, можна точно означити дату чеканення цього варіанту монети св. Володимира, на котрій стрічається тризуб з хрестом в горі на середній частині, на 988 рік. Тризуб з хрестом стрічаємо ще в овалю з лівого боку восьмикутника. З правого боку восьмикутника, рівнож в овалю лук-самостріл, є це герб Києва з XVII. віку. Нище коржуща з восьмикутником літери: Г. (еоргій) Н. (арбут). Яко „Директор Державного Банку Української Народньої Республіки“ підписаний: М. (ихайло) Кривецький, яко „Скарбник“: В. Войничов. Усі примірники 100 карбованців першого видання мають однакову серію: „А. Д.“ і число „185“. На зворотній стороні крім українських, бачимо написи в мовах трьох, найчисленніших національних меншин України: по російськи: „Сто карбованцевъ“, по польськи: „Sto karbowanćów“, в горішніх правому й лівому кутах, а в долині надпис в жидівській мові: „Hundert karbowences“ Текст закону надрукований на 3 замкнених площах звучить: „Державні Кредитові білети Української Народньої Республіки забезпечуються державним майном Республіки, а саме: недрами, лісами, залізницями, державними прибутками, в тім числі прибутками з монополії цукру та інших монополій. Державні Кредитові бі-

¹⁾ Назва карбованець пішла від карбів на вінчику металевих монет.

лети Української Народньої Республіки ходять нарівні з золотою монетою. За фальшування Державних Кредитових білетів винуваті караються позбавленням прав і каторгою". Лицеву й зворотну сторону надруковано в такому порядку, що написи зручно читати повертаючи білет кругом довшої осі. Зроблено це з розумом, тож годі вважати це за похибку. Цих 100 карбованців, це зі серії українських державних грошей з 1917.—1920. років, одинокий примірник, що крім українських, має ще російські, польські й жидівські написи. До 1917. року, крім Державного Кредитового Білету вартости 100 карбованців, у цілому світі на жадному державному банкноті нема жидівських написів. Це й було причиною цього факту, що в Галичині, в перших місяцях 1918. року, перший український державний гріш був більш знаний жидам чим нам. Друковано його в Києві, в друкарні С. В. Кульженка, (улиця Пушкінська № 4.), без водних знаків, на білому папері розміром 105 мм × 171 мм. В цілости не є він ідентичний зі зразком. А це тому, що графічний промисл в цьому часі (початок 1918 р.) на Україні, находився в доволі невідрадному стані ізза браку відповідних матеріалів, паперу, красок то що. Крім урядової назви „Державний Кредитовий Білет“, мали ці карбованці ще й народню назву: „Яещня“, бо лицева сторона відбита красками жовтою й жовто-гарячою, „Жидівські гроші“, через жидівський напис на зворотній стороні, „Горпинка“, цю останню назву, мені, мимо заходів, досі не вдалося вяснити. Державних Кредитових Білетів вартости 100 карбованців, випущено в обіг 532.500 примірників, на загальну суму 53.250.000 карбованців. Тому що большевики підробляли ці перші українські гроші, захопивши підчас відвороту з Києва їх клішу враз з недокінченими примірниками на загальну суму 5.000.000 карбованців, дня 24. вересня 1918 року появилася розпорядок гетьмана Павла Скоропадського про їх стягнення з обігу, при чому яко речинець їх виміни подано день 1. листопада 1918. р. Виміняно на нові українські гроші 255.441 примірників, а решту 277.059 примірників знищено. — В обігу були ще карбованці вартости 10., 25., 50., 100., 250. і 1.000. карбованців але це вже не „Державні Кредитові Білети“ але „Знаки Державної Скарбниці“, і всі мають підписи лише „Директора Державної Скарбниці“ — Лебідь Юрчик-а.

Знак Державної скарбниці вартости 10 карбованців появилася в обігу в другій половині травня 1919. р. за Директорії. Зразок виконав мистець Золотов. На лицевій стороні монограм У. Д. = Українська Держава. Знаки Державної Скарбниці вартости 10 карбованців друковано в Кам'янці Подільському з водними знаками на блідо-попелястому папері розміром 85 мм × 142 мм. Були дві едиці цього знаку, одна на жовто-брунатному, друга на червоному тлі. Крім урядової назви „Знак Державної Скарбниці“ була ще й народня назва „Раки“ бо загальне тло — червоне, й „Десятка“. Знаків вартости 10 карбованців випущено в обіг 1.600.000 примірників на загальну суму 16.000.000 карбованців. Усі вони не датовані. Одночасно ви-

пускали їх і большевики у Києві. — Знак Державної Скарбниці вартости 25 карбованців в обігу появилася в другій половині квітня 1918. р. за Центральної Ради. Зразок виконав мистець Красовський. Лицева сторона вкрита сіткою, котрої мотив взято з українських народних вишивок. Увагу звертають писарські розчерки, котрих так багато в старих українських документах, а котрі тутже виготовлено в дусі старого українського канцелярського краснопісу. На зворотній стороні в овалі знаходиться два обличчя звернені направо. Жіноче представляє відроджену Україну, чоловіче історичну Україну. Цих 25 карбованців друковано в Києві без серії і водних знаків, на білому папері розміром 75 мм × 130 мм. Народньої назви вони не мали, й не були датовані. Другий випуск цього гроша появилася в 1919. р. за Директорії. Зразок виконав мистець Приходько. На лицевій стороні, в малому коржущі в стилі бароко, в восьмикутнику козак з рушницею. Є це герб Гетьманщини, який часто стрічається на старих козацьких знаменах і гетьманських печатках. Справа українського державного гербу до революції 1917. р. не була ще вирішена. Щойно будова Української Держави, примусила міродайні чинники цю справу остаточно вирішити. Дня вісімнадцятого листопада 1917. р. з ініціативи Генерального Секретаріату Народньої Освіти, відбулася в Києві нарада в справі гербу України. Серед численних, менше й більше доцільних проектів, мистець-професор Юрій Нарбут, пропонував, щоб гербом України визнати герб Гетьманщини — жовтий золотий козак з рушницею на блакитному полі, з тризубом в горі. Проект цей, як і всі інші, упав. а гербом України визнала Центральна Рада дня 22. III. 1918. р. тризуб, старий родовий знак св. Володимира Великого, котрий разом був і гербом його держави, що обіймала всі українські землі. На зворотній стороні в овалі два обличчя, жіноче й чоловіче, повторення цьогоже мотиву що й на 25 карбованцях першого випуску, лише в дещо відмінному викінченню. Друковано їх в Кам'янці Подільському, з водними знаками, на білому папері, розміром 85 мм × 140 мм. Народньої назви не мали. Знак Державної Скарбниці вартости 50 карбованців в обігу появилася в першій половині квітня 1918. року за Центральної Ради. Зразок виконав мистець Красовський. Всеціло виконано його в цей сам спосіб що й 25 карбованців першого випуску, ріжниця лише в красках, якими ці банкноти виконано. Гріш вартости 50 карбованців друковано в Києві, зі знаками: АКІ і АКІІ, та в Одесі зі знаком АО, без водних знаків, на білому папері розміром 75 мм × 132 мм. Серію АО211 і вище фальшував Генерал Денікін в Одесі. Крім урядової назви мали вони ще й народню назву „Лопатка“, бо на лицевій стороні стоїть селянин із лопатою у руці. Народня назва фальшованих Денікіном карбованців: „Денікінські лопатки“. Знак Державної Скарбниці вартости 100 карбованців в обігу появилася в 1919. році за Директорії. Зразок виконав мистець професор Юрій Нарбут. На лицевій стороні, яко герб держави, подано герб Гетьманщини з тризубцем в горі. В лівій частині,

в білому овалі витиснений портрет гетьмана Богдана Хмельницького, що й було причиною народної назви цього банкноту „Богданівка“. На зворотній стороні, в ефектовному коржущі рівного гербу Гетьманщини з тризубом в горі. Цих 100 карбованців друкують в Кам'янці Подільському з водними знаками, на білому папері, розміром 90 мм × 177 мм. Знак Державної Скарбниці вартості 250 карбованців в обігу появився в 1919 році за Директорії. Зразок виконав мистець Романовський. З цілої серії карбованців, цей знак з мистецького боку — найубожший. Друковано його в Кам'янці Подільському, з водними знаками, на сірому папері розміром 98 мм × 1500 мм. Крім урядової назви, була ще й народня: „Птичка“, „Канарейка“, бо мали барву канарка, „Фейгели“, зукраїнізоване жидівське слово — „Файгелі“ = птичка.

Знак Державної Скарбниці вартості 1.000 карбованців появився в 1918 році за гетьмана Павла Скоропадського, напередодні його упадку. Зразок виконав мистець Золотов. З цілої серії карбованців, цей знак з мистецького боку найкращий. В протиставі до всіх карбованців не має він державного гербу на лицевій стороні. Дперва по його надрукованню, додано дві, графічно ідентичні круглі печатки, проміру 15 мм., роботи мистця проф. Ю. Нарбути. Печатки розміщені в долині, з лівого й правого боку коржуща, першу витиснено, другу відбито червоною краскою. В печатках маленький коржущ в стилі бароко, в горі увінчаний тризубцем, в середині козак з рушницею. Обабіч коржуща напис: „Українська Держава“. Зворотна сторона всеціло викінчена в стилі бароко, чудово віддає весь чар, суть і життєву радість цього стилю. Обабіч великого коржуща опершися ліктем о нього, стоять дві, розкішно вище колін вбрані жіночі постаті. Одна з них держить у руці ріг обильности, друга гетьманську булаву, що й дало причину до повстання народної назви цього банкноту „Гетьманка“, подібно як рябе уложення красок було причиною другої його народної назви „Рябі“. Грші цей друковано в 1918. році в Києві за гетьмана, в 1919. році в Кам'янці Подільському й у Варшаві в 1920. р. за Директорії. Друковано його з водними знаками, на папері розміром 120 мм × 90 мм. Усі „Знаки Державної Скарбниці“ — карбованці, мають тотожний текст закону: „Знак Державної Скарбниці..... ходить нарівні з Кредитовим(и) Білетом(ами) (за) фальшування карається по закону“.

II. Гривні.

Гривня — первісна назва грошевої одиниці на Україні, в ранній історичній добі була вона звязана з поняттям тягару металу або товару. З часом перейшла на малу обігову монету, вартості десяти копійок міддю, або три й пів копійки сріблом. („Семигривенник“ = 20 копійок). Цю вартість задержала вона аж до революції 1917. року. Законом Центральної Ради з дня 1. березня 1918. року гривня опятає українською монетною одиницею. Вартість її прирівнювано до 8.712 долі широго золота. Мала вона 8.712 × 0.383.328 грама широго золота. В обігу були гривні — „Дер-

жавні Кредитові Білети“ вартості 2., 10., 100., 500., 1.000. і 2.000., „Розмінний Знак Державної Скарбниці У. Н. Р.“ вартості 5, і „3.6% Білети Державної Скарбниці“ вартості 50., 100., 200. і 1.000. гривень. За винятком „Розмінного Знаку Державної Скарбниці У. Н. Р.“ вартості 5 гривень, усі гривні друкують в німецькій державній друкарні Райхс-Друкерай, в Берліні. З технічного боку, гривні друкують в Німеччині виконано по майстерськи, втратили вони одначе багато з мистецького боку. Сталося це тому, що німці самовільно повставляли до всіх гривень свої сітки, фрагменти, а навіть позмінювали краски гривень, що й було причиною інтервенції Українського Міністерства Фінансів. Добірня якість матеріялу, солідне технічне виконання були причиною цьогож факту, що гривні в протиставі до карбованців і шагів це були фальшовані. З гривень, лише 3.6% Білети Державної Скарбниці мали крім урядової ще й народню назву: „Ерспляни“. Державні Кредитові Білети вартості 2., 10. 100. і 500. гривень друковано на замовлення Центральної Ради, тому й стрічаємо на них напис: „Українська Народня Республіка“. На Державних Кредитових Білетах вартості 1.000 і 2.000 гривень замовлених гетьманом маємо напис: „Українська Держава“. На лицевих сторонах гривень, замовлених Центральною Радою, стрічаємо ініціали німецької державної друкарні: „R.D“. Усі примірники гривень друковано з водними знаками, в обігу появилися вони за гетьмана, крім примірника вартості 5 гривень, котрий появився за Директорії 1919. року. На Державних Кредитових Білетах усіх вартостей за „Директора Державного Банку“ підписаний: — В. Ігнатович, за „Скарбника“ підписаний — М. Таранов. Замовлені Центральною Радою гривні мають наступний текст закону: „Державні Кредитові Білети Української Народної Республіки забезпечуються всім державним майном Республіки. Державні кредитові білети Української Народної Республіки ходять нарівні з золотою монетою. За фальшування державних кредитових білетів винувних карається позбавленням прав і тюрмою“. Є він сливе ідентичний з текстом закону на замовлених гетьманом гривнях, рижнисься лиш тим, що тут не: „Українська Народня Республіка“ а „Українська Держава“. На примірнику вартості 5 гривень, текст закону звучить: „Всі випущені до обороту розмінні знаки забезпечені Державними Кредитовими білетами і Знаками Державної Скарбниці, депонованими у Державному Банкові, і обмінюються на кредитові білети вартості не менш 500 гривень“. Яко „Директор Державної Скарбниці“ підписаний Лебідь Юрчик. В цьому самому характері його підпис знаходимо ще й на 3.6% Білетах Державної Скарбниці усіх вартостей, на котрих за „Бухгальтера“ підписаний — Коваленко. Державний Кредитовий Білет вартості 2 гривень. Зразок виконав проф. Василь Кричевський, котрого ініціали „В. К.“ бачимо в долині на лицевій стороні. Цих 2 гривні друковано з водними знаками, на білому папері, розміром 70×108 мм. Середину лицевої сторони займає деревopodobний орнамент, що складається зі стовбура та пяти кривульчастих гіляк з лівої і правої його сто-

рони. На найнищій лівій і правій гіляці, по 3 трикутники — стилізовані овочі дерева. Цей орнамент правдоподібно представляє святе дерево — мотив, котрий часто зустрічається на українських народних вишивках, рушниках то що. Праворуч цього орнаменту квадрат орнаментований дрібними трикутниками, з криволінійним ромбом в середині. В ромбі доволі інтєресно нарисований тризуб. Якщо уважно дивитися на нього, то перед очима виразно виринає дещо схематизована, плоска фігура птаці, при чому долішній кінець тризуба являється її дзьобом, горішний хвостом а бічні частини її крильми. Річ у тому, що тоді ще докладно не устійнено, що саме представляє собою тризуб. Відомим лише було, що знак цей був гербом Української Держави ще за часів св. Володимира Великого. У зв'язку з цим існував цілий ряд гіпотез — розв'язок, до тепер 20. З них гіпотеза проф. Василя Кричевського каже, що тризуб це сокіл (в розрізі), котрий кидається головою в діл на свою добычу. Сокіл символізує силу, тому й був (по думці проф. Кричевського) гербом держави св. Володимира. Найновіша праця про тризуб, визначного російського вченого, барона М. А. Таубе, з котрої подав він на разі лише короткий зміст, справу: що саме представляє собою тризуб, остаточно вирішила. Отже тризуб це стара емблема всього роду св. Володимира, є це умовна геометрична фігура, орнамент скандинавського походження. Мала вона магічне значіння заговору: приворожування щастя і заклинання зла. — Зворотна сторона вкрита народним українським орнаментом, що нагадує мотиви писанок. Державний Кредитовий Білет вартості 10 гривень друківано на білому папері розміром 90×139 мм. Зразок виконав мистець проф. Юрій Нарбут. Рисунок ліцевої сторони замкнений у рямку взяту з „Плянн Києва“, звісної гравюри з XVII століття (1638. рік) Афанасія Кальнофойського. Тризуб складається з двох самостійних частин сплетених зі собою. На зворотній стороні увагу приковує чудово викінчена всеціло з листочків та квіток зложена цифра 10. Виконана вона в цей сам спосіб що й теніальна Абетка, котру Нарбутові передчасна смерть не дала закінчити. — На цьому білеті вперше зустрічаємо характерні елементи нарбутовського шрифту; всі написи виконано після кращих графічних зразків старих українських рукописів, а спеціально Пересопницького Євангелія (1561. рік), котре що до багатства орнаментальних мотивів займає перше місце серед наших рукописів. Державний Кредитовий Білет вартості 100 гривень друківано на білому папері розміром 115 мм × 175 мм. Зразок виконав Нарбут. На ліцевої стороні великий вінок сплетений з аграрного багатства України. По боках вінка жіноча й чоловіча постать. Жіноча в народньому строю зі снопом і серпом у руці. Чоловіча — робітник у фартусі поверх селянської одежі, держить у руці лавром обвитий молот. Лице робітника сильно нагадує лице українського філософа Грицька Сковороди (1722—1794). В долині, праворуч вінка літери Г. (єоргій) Н. (арбут). На зворотній стороні, в долині, вище лівої китиці листочків квіток і овочів: „Г. Нарбут 18.“ Є це одинокий випис

док, що автор зразку підписаний повним прізвщем на банкноті. Державний Кредитовий Білет вартості 500 гривень друківано на білому папері розміром 118×185 мм. Зразок виконав Нарбут. На ліцевої стороні, у восьмикутнику заквітчана, ліворуч звернена, з ковтком в усі жіноча голова, символізує вона Україну. Державний Кредитовий Білет вартості 1.000 гривень друківано на білому папері розміром 126×197 мм. Зразок виконав мистець І. Мозалевський. Рисунок ліцевої сторони замкнений у доволі інтєресну рамку. Мотив її горішньої і долішньої частини, без гербів Києва з XVII століття взято із зовнішнього фриза львівської церкви Успенія Пресвятої Богородиці (волоська церква) у Львові. Середину ліцевої сторони займає лавровий вінок з чотирма орнаментованими перев'язками. Є він ідентичний з вінком, котрим прикрашено твір ректора київських шкіл Касіяна Саковича (1622. р.): „Вірш на жалосний погреб зацного рыцаря Петра Конашевича Сагайдачного“. У вінку тризуб. Різко відрізняється він так від тризуба проф. В. Кричевського. Бічні його частини випуклі; середня горішня часть широка в виді копії. В надписах нічого замітного, в зарисах поодиноких літер автор старається дати щось свого, самостійного, вплив Нарбутова доволі замітний. Рисунок зворотної сторони замкнений у рамку, вкриту орнаментом в стилі ренесансу, орнаментом котрий зустрічаємо часто на срібних і бронзових виробках. Державний Кредитовий Білет вартості 2.000 гривень друківано на білому папері розміром 134×203 мм. Зразок виконав І. Мозалевський. Має він багато спільних цїх з білетом вартості 1.000 гривень, позатим нічим замітним не визначається. — Згідно з договором між Україною а Німеччиною, остання мала виготовити Державних Кредитових Білетів на загальну суму 11.500.000.000 гривень. На рахунок цієї суми Український Державний Банк у Києві одержав Державних Кредитових Білетів на суму 3.906.500.000. гривень. З цієї суми, Державних Кредитових Білетів вартості:

гривені	примірників	гривень на загальну суму
2	8.800.000	17.600.000
10	8.190.000	81.900.000
100	3.520.000	352.000.000
500	2.310.000	1.155.000.000
1.000	1.500.000	1.500.000.000
2.000	400.000	800.000.000
Разом:	24.720.000	3.906.500.000

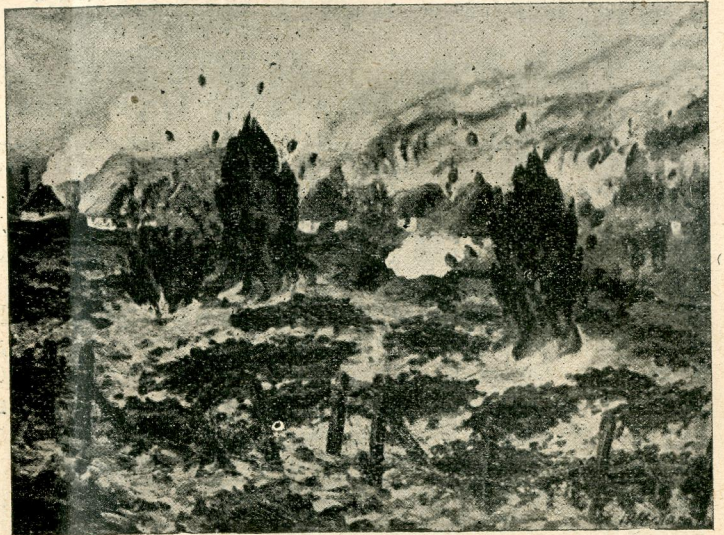
3.6% Білети Державної Скарбниці вартості 50, 100, 200 і 1.000 гривень друківано з водними знаками, рівнож без ініціалів державної німецької друкарні, на папері розміром 150 мм. × 296 мм. Зразок на всі вартості виконав Нарбут. Рисунки на них усіх ті самі, різняться лише красками. 3.6% Білетів Державної Скарбниці випущено 20 серій, від I до XX, на чотирірічний речинаць. Розмір щорічного прибутку в 3.6 процента виплачувано що піврічно: 2 січня і 1 липня. Білети ці мали купони платні протягом 10 років. Над друком гривень наглядала, вислана

Українським Урядом, спеціальна комісія, під головуванням Е. Галіцинського. До упадку центральних держав, транспорту гривень з Німеччини на Україну приходили залізницею. Пізніше, коли зачалася українсько-польська війна, спинився довіз гривень залізницею, далші посилки гривень відбувалися літаками. Був це спосіб страшно невідповідний та непевний, бо літаки могли вилітати лише в погідні дні, та й немало гривень з причини катастрофи літаків нищилося. В одній з них згинув полковник Дмитро Вітовський.

Розмінний Знак Державної Скарбниці У. Н. Р. вартости 5 гривень друковано в Станиславові на папері з водними знаками, розміром 60×100 мм. З усіх українських грошей, зразок цих 5 гривень найменше вдатний, повстав зі зложення поодиноких узорів, витятих із кліш раніше друкованих українських грошей. І так: овал з тризубом на лицевій стороні взято із зворотної сторони 10 карбованців, надпис „Директор Державної Скарбниці Лебідь Юрчик“ взято з 50 карбованців, квадрат із тризубом на зворотній стороні взято з дрібної розмінної монети вартости 10 шагів, круглу печатку взято з лицеві сторони 1.000 карбованців. Друковано цей знак тоді, колито завідуючий Мистецько граверним відділом Експедиції Заготовки Державних Паперів мистець І. Мозалевський уступив, а його наступник мистець Подушко не обняв був ще цього місця. Підчас друкування, трапилася прикра друкарська похибка, а саме в деяких примірниках на зворотній стороні в надписі: „Пять гривень“, в горі над квадратом з тризубом, складач поляк пропустив мабуть умисне, букву „р.“

Часть III. — Шаги.

Дрібною розмінною монетою були шаги друковані на картонному зубкованому папері розміром 30×25 мм, тими самими клішами, що й перші українські поштові марки. Друкування шагів розпочалося ще зі Центральної Ради, тому й маємо на лицевих сторонах шагів надпис: „Українська Народня Республіка“. В обігу появилися вони в травні 1918 року за гетьмана. Серія шагів складалася з примірників вартости 10, 20, 30, 40, і 50 шагів. Зразок двох перших примірників виготовив мистець А. Серета, трьох останніх мистець проф. Нарбут. Дрібної розмінної монети вартости 10 шагів надруковано 12.794.400 примірників на загальну суму 2.179.440 гривень. На лицевій стороні тризуб в лучах сонця стоїть на земській кулі. Дрібної розмінної монети вартости 20 шагів надруковано 22.002.000 примірників на

Барабанний вогонь.

Мал. О. Назарак.

Фрагмент вистави У. С. С. у Львові.

загальну суму 4.400.400 гривень. На лицевій стороні селянин у заквітчаному колосі капелюсі з косяю в руці, ліворуч герб. Дрібної розмінної монети вартости 30 шагів надруковано 9.996.800 примірників на загальну суму 2.999.040 гривень. На лицевій стороні в осьмикутнику заквітчана жіноча голова з козком в усі. Дрібної розмінної монети вартости 40 шагів надруковано 18.063.600 примірників на загальну суму 7.225.440 гривень. На лицевій стороні герб у вінку. Дрібної розмінної монети вартости 50 шагів надруковано 43.504.730 примірників, на загальну суму 21.752.365 гривень. На лицевій стороні у вінку: „50 шагів“. Разом дрібної розмінної монети надруковано 115.361.530 прим., на загальну суму 38.556.685 гривень. Зворотна сторона шагів усіх вартостей однакова — в прямокутнику герб, нище петітом: „Ходить нарівні з дзвінкою монетою“. Шаги друковано в 1918 р. в Києві, в друкарні Кульженка, й в Одесі в друкарні Е. І. Фесенка (улиця Рішельєвська ч. 47.), в 1919 р. в Кам'янці Подільському, й в 1920 р. в Станиславові (лише 10 шагів). З шагів фальшовано примірники всіх вартостей у Бердичеві, Житомирі, а мабуть також і в інших містах України. Коли з часом вартість шагів почала падати, торговці вязали шаги по 100 штук разом, що лише улекшувало й значно збільшало їх підроблювання. Багато фальшивих шагів попадало в Український Державний Банк, де їх нищено. Останню таку пачку підроблених шагів знищено в 1921 році, колито Український Державний Банк опинився на еміграції в Ченстохові. Фальшування дрібної розмінної монети-шагів, це наочний доказ великої вартости нашого гроша!

Ювильейна Академія

у 20-ту річницю вимаршу Українських Січових Стрільців зі Стрия на фронт, відсвяткована в Стрию дня 16. грудня 1934.

Написав: Роман Лисович.

Історія Українських Січових Стрільців у своїх початках звязана зі Стриєм.

В Стрию, в серпні 1914 року таборував, був розміщений по кватирах, вчився примітивних засад воєнного ремесла найкращий цвіт українського народу, який добровільно згодився, щоб у світовій війні зі зброєю у руці добути належних прав своєму народові — самостійности і державности — які то права відвічний, історичний ворог українського народу — Москаль — заперечував та дусив всякий прояв свободи.

В Стрию члени Комітетів Горожанського і Жіночого, які опікувалися Українськими Січовими Стрільцями підчас їх побуту в Стрию, достарчували нашим молодим боеким найконецніших потреб щоденного життя як білля, взуття, харчу і книжок і звідсіля виправляли їх у дальший боевий похід у Закарпаття.

І в той час, коли над Східною Галичиною ясніла луна пожеж і кров багріла Рідну Землю, Стрий був самотнім осередком, де гуртувалося все стрілецьтво, яке потайки лишивши батьків і братів, кинувши книжку і науку, прямувало у Стрий, бо там зібралися ті, яких цілком було „піднести червону калину“ та „розвеселити рідну Україну“. З тих часів багато у Стрию споминів та багато свідків нашого найкращого минулого.

Для вшановання 20-літньої річниці вимаршу Українських Січових Стрільців зі Стрия на фронт завязався в Стрию комітет, який рішив якнайкраще звеличати тих, які перед 20 роками пішли у бій за кращу будучність свого народу.

По довгих і витревалих приготуваннях вдалося комітетові побороти всі труднощі та узискати дозвіл на таке свято.

Свято відбулося в дні 16. грудня 1934 р. а розпочалося панахидою, яку відправив в церкві в місті о. І. Гаврилишин а на Ланах о. М. Цурковський при великих натовпі народу в присутности отамана У. С. С. Дра Степана Шухевича, гостей зі Львова і всіх бувших Усусусів.

О годині 1-шій пополудні відбулася ювильейна академія, яку розпочав хор „Стрийський Боян“ відспіванням стрілецького гимну „Ой у лузі червона калина“. Вже сам вигляд святочно прибраної сцени серед святочного настрою робив незагерте вражіння на присутних. На першому пляні силуетки наших Леонідів: Галушинського, Коссака, Вариводи, Кікаля і Тарнавського а нижче розмальованих кілька картин зі стрілецького воєнного життя.

Хочби нічого більше не слідувало, свідомість, що саме минає 20 літ від цієї хвилі коли наш цвіт народний зацвів червоним маком на нашій землі і кровю обгарів, вистарчало, щоби викликати задуму тих, що на це свято прибули. Свідомість цю побільшувала присутність на салі тих, які чули

„цей грім і шум“, цей свист, як 20 літ тому „падав народ, наче з дуба лист“ а між ними особа отамана У. С. С. Дра Степана Шухевича.

Вступне слово виголосив голова комітету свято В. П. Др. Антін Гарасимів. Бесідник, наочний свідок організації і вимаршу Українських Січових Стрільців зі Стрия в коротких словах представив любов до Рідного Краю і народу тих, які зголосилися в ряди У. С. С. — на їх жертвенність душою і тілом для вітчизни. На пам'ятку тої історичної хвилі і у пам'ять тих, які відійшли зі Стрия і не вернули, відслонено пропам'ятну таблицю з мармору, роботи різьбара А. Коверка, колишнього С. С.

По вступнім слові Дра Гарасимова увійшов на сцену твердим кроком Др. Шухевич, наче командант до свого війська.

Його поява викликала у присутних велику бурю оплесків. Зібрана публіка з великою напруженою увагою вислухала прегарно опрацьованого реферату „Історія Українських Січових Стрільців“.

В рефераті подав Др. Шухевич про завязок Усусусів та їх історію, звязану з українським громадянством міста Стрия... Здавалося, що щезла прогалина, яка 20 літ ділить нас від тої хвилі, та віджили в пам'яті ті гарні хвилини, які лучать отамана та Усусусів з містом Стрий. Живе палке слово переплітане дібраними винятками зі стрілецьких пісень викресало та окріпило в аудиторії любов і пошану для тих, які стали в рядах рідного війська.

Здавалося, що переживаємо теперішність, що гарні дні слави і побід на фронті не прикрила хмара забуття, здавалося, „що трупи встали і очі розкрили, з братом обнялися і заговорили, — здавалося нам, що отаман оповідає нам історію з перед кількох днів.

Реферат В. П. Ю. Шкрумеляка про „Культурно-освітне надбання Усусусів“ виголошений з питомим натиском і пошаною автора для культурних і освітних праць, які у своїх походах довершили Усусуси на Підкарпаттю, Волині, Великій Україні і у холодних окопах. Згадав про творення стрілецьких пісень, про школи на Волині і курси в кадрі. „Муза в однострою“ ішла походом зі стрільцями, вона не мучилася і не умлівала а кожний крок і працю увіковічила у пісні і у історії. Культурно-освітня праця Усусусів спричинила і прискорила у Галичині день Воскресення дня 1. листопада 1918 а на Великій Україні Свято Злуки дня 22. січня 1919 року.

Деклямація маленької Ірини Бандерівної в національнім строю „Прийступ Степанівної в Карпатах“ була виголошена з таким піетизмом і зрозумінням змісту, з таким захопленням і спокоєм,

що довго публіка не могла повірити, що се дійсність.

Між рефератами співав хор Стрийського Бояна „Ой у лузі червона калина“ і „Ой видно село“ — мішаний хор з Дуліб „Ой нагнувся дуб високий“ і „Іхав стрілець на війноньку“, ревелерси „Маєва нічка“ і „Ірчик“, хор з Добрян вязанку стрілецьких пісень „Що то за грім“ і „Слава, слава, отамане“. Всі хори по мистецьки виконали своє завдання, співаки справді думали, що вони Усусуси, тому то і у їх піснях стрілецька повага і завзятість.

Свято покінчилося о годині 3-тій пополудни відспіванням національного гімну. Учасників ювілейної академії понад 1000 душ переважно молоді зі села.

Зі Львова прибули на свято крім Дра Шухевича Ю. Шкрумеляка, В. П. І. Тиктор, Постолук і Данилюк.

По святі відбувся спільний обід. Член Комітету В. П. інж. Осип Бандера, учасник усіх походів і боїв Усусусів подякував В. П. Дрови Шухевичови і Ю. Шкрумеляксови, гостям зі Львова та усім У. С. С. за їх присутність на святі і їх реферати. Згадав про себе, коли то він як молодий хлопець кидає рідню і вступає до У. С. С., які не знали слабости духа, не вміли просити і бламати а до ціли, яка їм світила, прямували чесно, щиро і отверто. Тож і завдання, яке виконало стрілецтво, є велике. Овіяне подувом високих Карпат зійшло в долину і прогнало ворогів москалів, зачерпнуло шоломом водиці з Золотої Липи, збудило сплячих братів на Волині, дійшло походом до Золотоверхого Київка, подало помічну руку братові з над Дніпра та повернуло у Львів, щоби завісити синьо-жовтий прапор.

Дорога, котрою ішли, була терниста. Сьогодні шляху цей прикрашений хрестами: по обох боках знесилені трудом, холодом, голодом і тифом. Відпочивають по сьогоднішній день, бо рана завдана їх серцю невилічна. Промова В. П. інж. Бандери зворушила присутних, наслідком чого бесідник своєю промовою мусів кілька разів переривати.

Йому відповів отаман др. Шухевич подякувавши за прегарне устроєння ювілейної академії зазначаючи, що таких сильних вражін від 20 літ не переживав. Метою свята було згадати заістновання національного війська, але і цілтю того свята є рівнож не ридати а стати твердим як камінь, щоб вітер не похилив і дощ не розмочив.

В. Ю. Шкрумеляк, обговоривши вражіння, які викликали обі ті промови, сказав, що жертви, які впали на шляху визволення України, нам дуже дорогі і кому з жалю заблестіла слеза в очах на згадку про втрату товариша, то це свідчить, що любов до минулого має в нас місце, а хто вміє получить слези з відвагою, то цей найкращий жовнір.

П'юпамятна таблиця, відслонена на Святі УСС у Стрию.

За столом сиділо товариство до години 9-ої вечером згадуючи минуле та пригадуючи собі деякі

Спільна знимка стрийських громадян та б. УСС. на Святі УСС. в Стрию.

подробиці. При столі стрінулися товариші з Макивки, Ключа, Кобиля, Золотої Липи, Стрипи та Лисоні. Багато віджило вражінь зі спільно пережитих днів. Товариська гутірка переплітана стрілецькими піснями була ведена при невичерпанім гуморі Усусуса Івана Чайки і других товаришів.

З жалем пращалися гості, яким пора була вертати у Львів.

Участь у святі була нечувано велика і свято мало характер національний. Великі маси народа прийшли віддати честь пам'яті тих, що жертвували для свого своє серце і тіло. Бо кожний стрілець це неначе жрець на вівтарі батьківщини. Мимоволі нагадувалися слова, які поет вложив в уста умираючого стрільця:

„Я ранений у бою і вмираю за вас,
Не жаль, що так рано вмираю,
Вам привіт. Перед смертю бажаю в сей час
Лиш відродження Рідному Краю“.

Ідея Українських Січових Стрільців витиснула на українському громадянстві велику пошану для наших борців.

На дні душі в кожного щеміла думка — молитва, щоби ще раз в життю побачити цю хвилину, яку перед 20 роками переживали ми в Стрию і кожний може несвідомо кликав з поетом:

„В досвітній тиші, в ясних перлах небес,
Що золотять вершини діброви,
Чую ясно ознаки грядучих чудес,
Най приходить день світлий, чудовий“.

Нестор Махно та його анархія

Написав: Ф. Мелешко.

(Продовження).

В цей же день під вечер махнівці вирушили з Глодос на Липняжку 15 верст від Глодос, ще подальше від залізниць. Нам, по розпорядженню Махна подано тачанку (фаетон). Махнівець, який нас вів, був молодий, здоровий босий парубок. В розмові з ним зясувалось, що ця пара добрих коней та тачанка це — його „власність“... Придбав він їх собі по праву революційної „соціалізації“. Раніш належало це добро новоукраїнському жидові, а він, оцей парубок, служив у того жида за візника та конюха. Возив пасажирів. В один день рішив, що ці коні та й тачанка мусять належати йому. Поїхав заробляти жидові гроші, але назад не повернувся. Знайшов собі махнівців і пристав до них. Поганяючи коні, він сам собі промовляв:

— І коли я вже оцих панів перевозжу? Був у жида наймитом — возив панів. Зараз коні ніби вже й мої, а знову вози панів...

Я йому сказав, що ми зовсім не пани.

— Еге, не пани. Ви собі сидите ззаду, а я мушу сидіти на „козлах“. Приїдемо в село. Ви собі підете спати, а я мушу роздобути коням пащі і вночі їх доглядати. Роздобути б тільки кулемета, поставлю на тачанку, тоді нехай пани близько не підходять...

Так ми зі сумом та сміхом приїхали в Липняжку. Зупинились коло одного двору.

— Ану, вилазьте, господа, к чорту з моєї тачанки. По друге пошукайте собі другого дурня — я вас більше возити не буду!...

Моя дружина у відповідь на ті „ласкавости“ дуже розсміялась...

— Дивись, ще й сміється, бісова душа, я гадав, що у батька Махна всі рівні, а воно й тут є пани. Вирізати б їх до ноги, а не возити...

Днів зотри ми від ранку до вечора висиджували у Махна. У нього ж нам подавались обіди, а він невпинно оповідав про свою чинність. Тепер вже підтверджував свої оповідання документами, яки-

ми у нього була набита тека. Він говорив, що ті документи, то єдине, що для нього має вартість. Він цю теку міг довіряти тільки одній своїй дружині, інакше ніколи не випускав її із рук. Навіть і в бої з нею їздив. Головне ж у нього був добре задокументований спір і врешті розрив з більшовиками. Наводжу один із тих документів, який він нам тоді прочитав.

„Штабу 14 армії Ворошилову. Харьков Предреввоенсовету Троцькому. Москва Ленину, Калініну.

У звязку з наказом Військо-рев. Совета Республіки за ч. 1824 мною було послано в штаб 2-ї армії і Троцькому телеграму, в якій я прохав звільнити мене від займаної мною посади. Зараз по друге зголошуюсь з цим, при цім рахую моїм обов'язком дати слідуєче пояснення моїй заяві. Не дивлячись на те, що я повстав і вів боротьбу виключно з білогвардейськими бандами Денікіна, проповідуючи народові лише любов до свободи, до самодійности, вся офіційна совітська преса ком. більшовиків розповсюджувала про мене неправдиві відомості, недостойні революціонера. Мене називали і бандитом, і спільником Григорієва, і змовником проти совітської республіки в змислі устанавлення капіталістичного ладу. Так, в ч. 51 газети „В Пути“, Троцький, в статті під назвою „Махновщина“ ставить питання: „проти кого повстають махнівські повстанці?“ і на протязі цілої своєї статті доводить, що Махнівщина це в дійсності фронт проти совітської влади, і ні одного слова не говорить про фактичний білогвардейський фронт, сягаючий більше, як на сто верст, на якому більше шости місяців повстанці несуть жертви. В згаданому наказі ч. 1824 я оголошений змовником проти совітської республіки, організатором бунтарства по взірцю Григорієвського.

Я рахую невідмінним, революцією завойованим правом робітників та селян самим улаштувати

зїзди для обміркувань і рішень, як приватних, так і загальних своїх прав. А тому заборони таких зїздів центральною владою, оголошення їх незаконними (наказ ч. 1824), є прямо очевидним порушенням прав трудящих. Я здаю собі справу з відношення до мене центральної державної влади. Я абсолютно переконаний в тому, що ця влада рахує все повстанство не відповідаюче зі своєю державною діяльністю. Поруч з цим, центральна влада рахує повстанство звязане зі мною і всю злість до повстанства переносить на мене. Прикладом цьому може послужити згадана стаття Троцького, в котрій він поруч відомої брехті, висловлює дуже багато ворожого у відношенні до мене.

Зазначене мною вороже становище, а останнім часом нападаюча поведінка центральної влади на повстанство зі загубною неухильністю до створення окремого внутрішнього фронту, по обидва боки якого будуть трудові маси, віруючі в революцію. Я рахую це величезною, ніколи непростимою карністю перед трудовим народом і рахую своїм обовязком зробити все можливе для недопущення цього злочину.

Найвірнішим способом недопустити до насування з боку влади злочину, рахую звільнення мене із займаного поста. Гадаю, що після цього центральна влада перестане підозрівати мене, а також все революційне повстанство в противосовітським змовстві, а поважно, по революційному віднесеться до повстанства на Україні, яко до живого, активного масового явища, до якого до цього часу відносились двохлико, підозріло, торгуючись за кожний набій, або прямо саботуючи в постачанні та озброєнні, завдяки чому повстанство часто несло величезні втрати в людях і в революційній (!) території, яке, однак, було б легко недопущене при іншому відношенні до нього центральної влади. Пропоную прийняти від мене звіти та агенди.

Ст. Гайгур, 9 червня 1919 р. Батько — Махно*).

До цього документу Махно ще подавав свої пояснення. З'явився він головню в наслідок згаданого в цьому листі зїзду, який Махно скликав до Гуляй-Поля, а совітська влада його заборонила. Перечитував Махно ще низку різних документів та стрічки розмов з Троцьким по прямому дрогої.

Врешті таки скінчився той короткий період, коли Махно за цілий час своєї чинности підлягав чужій волі — совітській владі. Як він говорив, у той час, коли ото він писав цей лист, під його команду на фронті проти Денікіна стояло 40 тисяч повстанців. По розриві зі совітською владою, він випустив проклямацію-заклик до підлеглих йому частин, висвітлюючи свій розрив, та закликаючи охочих іти з ним. В наслідок того всі 40 тисяч знялися із фронту. Частина із того дійсно пішла за ним, більшість же розбрилась по домах, або блукали окремими відділами по Україні, займаючись грабунками та погромами, як наприклад банда Орлова, про якого буде сказано більше на своєму місці. Наслідок зняття махнівців із фронту

був такий, що Денікін міг собі вільно й поспішно посуватись наперед. І коли б він тоді був трохи мудріший зі своєю генеральною елітою, то про совітську владу сьогодні були б давно забули. В махновому наведеному документі хоч і бракує доброї логічності, однак віщування його про створення внутрішнього фронту справдилися. Найгірший той фронт зі всіх повстанців створив на роки той же Махно. Головне дошкуляв большевикам той „фронт“ тим, що його ніколи не можна було вловити на однім місці...

Варто зазначити, що Махно був добрим оповідачем, далеко кращим, як промовцем на вічах. Три дні підряд ми від ранку до вечера його вислухували в Липняжці. Говорив він послідовно про все, що тільки коли видатнішого не вчинив. Не бракувало йому при всій його малій великості доброї памяти, що не зі всіми маняками буває. Так він підійшов до одного із останніх більшого свого вчинку — вбивства Григорієва. Про це різні автори пишуть по різному. К. Герасименко: „стративши голову, Григорієв знову попався в розставлені тенета. Махно влаштував в повітці віче, на котрому Лященко підступно вбив Григорієва*“). Де це було і коли, цей брехо-романтик не вказує. Далі він ширше й зовсім інакше написав про це Аршінов: „27 липня 1919 року в селі Сентово Олександрівського повіту на Херсонщині з ініціативи Махна скликано зїзд повстанців Катеринославщини, Херсонщини та Таврії. Згідно з програмою, робота зїзду повинна була намітити завдання всьому повстанству України відповідно до хвилини. Зїхалося багато селян (?) та повстанців, відділи Григорієва та Махна. — разом 20.000 душ (?). Докладчиками були записані Григорієв, Махно та низка інших прихильників того й другого руху. Першим виступив Григорієв. Він закликав селян і повстанців віддати всі сили на вигнання большевиків із краю, не відкидаючи для того ніяких союзників. Григорієв не мав нічого проти, аби сполучитись з Денікіном. Після Григорієва виступив Чубенко та Махно. Семен Каретник, бувший помічник Махна, декількома пострілами із Кольта збив його з ніг, а Махно, який підбіг з вигуком: „Смерть отаманові“ тут же застрілив його. Прибігли і члени штабу Григорієва, кинулись останньому на поміч, але на місці були побиті гуртком Махнівців. Все це сталося в 2—3 хвилини“*). Мене дивує, що й цей опис вбивства Григорієва, у великій мірі не відповідає тій дійсності, яку нам оповідав Махно по свіжій памяти, підтвержуючи й документами, особливо перечитаним нам протоколом, складеним Махном зараз же по вбивстві. Аршінов же мусів знати точну правду, хоч би вже тому, що коли писав свою „Історію Махновського Движенія“, був у переписному контакті з Махном. На те вказує, вміщений в тому творі (стор. 193—200) лист Махна, датований його переходом до

*) „Історик і Современник“ стор. 175. К. Герасименко „Махно“.

*) „Історія Махновського Движенія“ стор. 133—134. П. Аршінов.

*) Переклад із російського. Взято із брошури Черномордкина „Махно і Махновщина“.

Румунії 28. VIII. 1921 року. Можна тільки догадуватися, що про те вбивство написав так Аршінов на бажання Махна, бо така редакція для його слави була вигідніша, як дійсна правда, котру я зараз подам, зі слів того ж Махна.

Між цими двома „отаманами“, (які однаково відіграли сумну роллю в нашій державно-національній визвольній боротьбі), як казав Махно, дійсно велись довгий час переговори про сполучення своїх сил. І Троцький був у праві, коли в тому підозрівав Махна. Большевики вже й тоді відзначались всезнайками. Дату 27 липня 1919 року треба рахувати правдивою, коли Махно зішшовся з Григорієвим в с. Лозовому, (а не Сентовому, як у Аршінова) Олександрівського повіту на Херсонщині. Про отой бундючний зїзд, про який розписався Аршінов, в Махновому оповіданні не було й згадки. Знаючи ж добре тодішню загальну ситуацію на Україні я тільки можу ствердити, що такого зїзду скликати було неможливо, хочби навіть і користались Махно та Григорієв прихильністю селян та повстанців, а їм останнього дуже тоді бракувало. Яку користь передбачав для себе Григорієв при сполучі з Махном, певно тепер ніхто не може сказати. Можна тільки сказати, що цей „отаман“ завжди був п'яний, а тому й сам не завжди знав, що він робить та чого ще хоче окрім горілки..

Махно ж пішов на побачення з Григорієвим з добре випрацьованим пляном. Коли вони зішлись в Лозовому, то Григорієв мав далеко більші сили як Махно, котрі я ото описав, коли вони мандрували із Глодос на Хмельову. Григорієвці по своїй доброті рахували, що це прийшли свої товариші, ходили собі розхристані по селі, а махнівці тримали камінюку за пазухою — були наготові.

Почалось віче (мітинг) і не в повітці, як у Герасименка, а в поміщицькому саду. По пляну, Махно й Чубенко, згадуваний мною Карпо, почали нападати на Григорієва, що він зрадник революції, хоче зеднатись з Декініном. Як доказ, Махно подавав те, що він піймав двох старшин, яких Григорієв посилав до Денікіна на переговори. Промови були так розраховані, щоб підірвати довіря й у самих григорієвців до свого отамана.

Коли виступив Григорієв й почав палко говорити, тут була проведена друга й головна частина пляну: по махнівській змові Каретник почав стріляти у Григорієва. Останній показався настільки сильним, що вихопив свій револьвер, вирвався з махнівського оточення, засів під деревом і почав відстрілюватись. Подолали його вісім всаджених в нього махнівських куль. І врешті була проведена

третя — митова — частина Махнового пляну. По вулицях села пролетіла махнівська кіннота та тачанки з кулеметами з криком: „григорієвці, здавайтесь, бо інакше будемо стріляти та рубати, отамана вашого вже нема!“ Григорієвці не чекали такого „подарунку“ від гостей і не приготовлені до того, почали здаватись. Забито теж і начальника штабу Григорієва, відомого українського старшину Калюжного. Більше ніяких жертв цей Махнівський сатанинський плян не забрав.

Григорієва потім поховано зі всіма військовими почестями, як зазначалось в махнівським протоколі. Це зроблено тому, що він помер як дійсний лідар, до останнього відстрілюючись.

Григорієвців роззброєно, зведено до гурту. Махно виступив перед ними з промовою, зясував „завіщо“ забито їхнього отамана. Він оголосив їм, що бажанчі можуть йти з ним і „боронити здобутки революції“, а небажанчі можуть забрати свої приватні річі й розходитись по домах. Як казав Махно, небажанчих йти за ним показалось мало. Ото ж на рахунок Григорієва, Махнові сили й зросли в ті розміри, які я описав раніш, коли я дививсь на них, як вони тягли із Хмельової назад у Глодоси.

Врешті Махно вигворивсь: розповів нам за три дні все, що хотів, знав, та памятав. Ми мусіли приступити до виконання своїх обовязків. Зайнялись культурною роботою серед махнівської банди. Я вже один раз писав, що така наша робота була так махнівцям потрібна, як сироті трастя. Їх цікавило п'янство, жінки та рубанина винних і невиних. Про їх „любов“ до жінок вкажу хоч би на те, що коли вони перебували в Глодосах піймали напівбожевільну доньку учителя Б. і з почину самого командіра махнівської кінноти Щуся, в кількості більше двадцяти душ задовольняли цілу ніч свої звірячі інстинкти тілом тої нещасної дівчини.

В Липняжці я навмисно обходив хати, де були розташовані більші гурти махнівців і придивлявся, як вони проводять свій вільний час. Всюди бачив п'янство, пожирання мяса із відібраної у Григорієва худоби, гру в карти на гроші, а потім „прогульки“: літання верхи на конях та на тачанках. Постійне нищпорення в околицях розташування, вишукування здобичей у недоруйнованих ще остаточно поміщицьких маєтках та домах, в подвір'ях куркулів та в жидівських крамницях, а то й у кооперативах, в аптеках, у шпиталях та у заможнішій інтелігенції, особливо у попів. Ні один із махнівців не відповідав тут ні за які найгірші вчинки. В цей саме час ці бандити боялись тільки одного: це попадатися п'яним „батькові“ Махнові на очі, бо без балачок застрільть. (Докінчення буде).

Ще децю про Вольфсберг

На маргінесі статей о. Йосифа Іванця: Вольфсберг, найстарший концентраційний табор і т. д.*)

Написав: Д-р В. Пастушин.

О. Йосиф Іванець представив у своїх статтях короткий нарис історії табору у Вольфсбергу вірно й, можна сказати, „sine ira et studio“.

Моїм обов'язком є доповнити ці статті деякими своїми замітками, які я, працюючи в тім таборі від 10. X. 1914 до 10. X. 1917 р., мав нагоду заобсервувати.

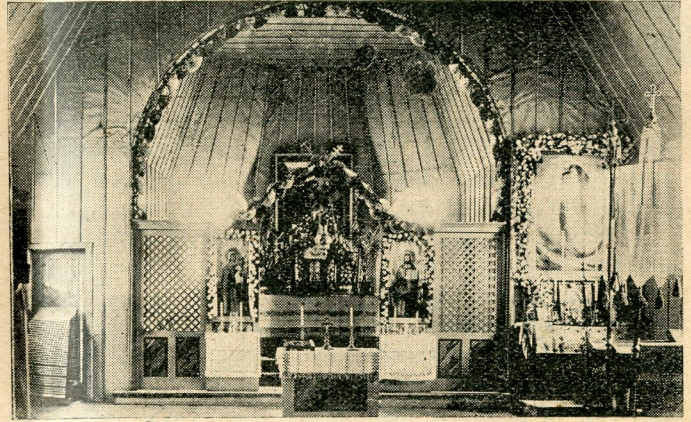
Краєве правительство в Каринтії приміщувало перших наших виселенців у перших місяцях війни 1914 року в приватних мешканнях у Вольфсбергу, Ст. Андре, Тірн і т. д., та давало їм грошеву державну підмогу на життя (Фліхтлінгсунтерштїцунг).

В короткому часі забракло таких приватних мешкань для наших виселенців, бо приїздили нові транспорти виселенців і справа будови табору стала пекучою; правительство думало, що війна скоро скінчиться і що наші люди вернуть вже на зиму до вітчизни, тому будувало з початку цілком примітивні бараки (Нотбаракен), однокімнатної системи, з одним тільки вікном, без підлоги й без усякого насипу, щоби люди не спали під голим небом. В одній такій кімнаті спало стільки людей, кілька могло зміститися. В таких примітивних бараках можна було ще с'як-так мешкати в перших погідних і теплих місяцях світової війни 1914 року. Коли-ж зима зачала зближатися, а війна не хотіла кінчитися, переконалося правительство, що виселенці в таких примітивних бараках зимувати не можуть. Тоді в прискоренім темпі зачалася будова нових, більше гігієнічних бараків, таких, як описує о. Й. Іванець, а примітивні бараки усунено з площі табору.

Але й ті нові бараки мали свої деякі хиби, а головною хибю було те, що не було під ними ніякого насипу, так що підчас слоти вохкість, а зимою зимно, дошкулювали нашим людям, головню старцям і дітям, а то тим більше, що дві залізні печі, приміщені на кінцях бараку при дверях не могли ніколи в достаточний спосіб ogrіти цілого бараку. Додати також треба, що ціла площа (сама долина Ляванту), на котрій стояв табор, виглядала в часі одноденного дощу неначе мочар, так що трудно було дістатися з одного бараку до другого й треба було деякі місця підсипати шугром, треба було сипати дороги й стежки, а це все мусіли робити наші люди після правильника даром.

Коли вибудовано більшу тоді зачали — як тільки скількість нових бараків, на це дозволяли санітарні відносини — перетранс-

портовувати виселенців частями до табору з Тірн, а відтак з Ст. Андре й міста Вольфсбергу так, що під кінець листопада 1934 року не було вже нікого з наших людей у Тірн, а в Ст. Андре і Вольфс-

Внутро таборної церкви в Вольфсбергу.

бергу залишилася тільки інтелігенція, котра дальше мешкала приватно й одержувала від уряду державну підмогу.

Нові бараки були будовані групами, а групи були від себе досить віддалені; звичайно приміщувано людей в одній групі з одного повіту, а в однім бараку з тої самої місцевості й можна сказати, що в таких групах був найліпший порядок. В інших групах приміщувано відірвані родини з ріжних місцевостей. Найгірше було з сезонними робітниками: тих ділено на мужеські й жіночі бараки. Командант бараку, звичайно старший поважніший чоловік, мусів відповідати в таких мужеських і жі-

*) Гляди чч. 10, 11, 12 Л. Ч. К. 1934.

Заряд табору в Вольфсбергу перед ліквідацією разом з іншими службовиками. Сидять від правої до лівої: П. Августина Кабарівська, Д-р Берггоф (лікар), Ярослав Чіпчар, Дир. Волод. Кабарівський, Староста барон Отт, о. пралат Евген Гузар, Д-р Андерман (лікар), Т. Косанівський (нач. пошти в таборі), П. Федевичева.

ночих бараках також за певного роду моральний нагляд над своїми людьми.

В грудні 1914 року були всі бараки викінчені, а було їх 62. Тоді відіхав до Клягенфурту інж. Ертль, який кермував будовою табору. На місці Ертля залишився будівничий адюнкт Перятель, котрий мав консервацію бараків аж до ліквідації табору.

З початку освічувано бараки нафтовими ліхтарнями (2 на один барак) та відтак для більшої безпеки перед огнем впроваджено електричне світло з електричні в копальні вугля в Ст. Стефан; на один барак припадало 4 електричні лампи, кожда в силі 25 свічок.

В часі викінчування будови бараків транспорти приходили даліше з різних сторін; коли вже не було місця в таборі для нових транспортів, повідомило старство в Вольфсбергу міністерство у Відні, щоби даліше людей покищо не присилало.

На саме Різдво Христове 1915 року (7 січня) виносило загальне число всіх виселенців приміщених в вольфсбергським таборі 7.365 душ; згідно з евіденційними книгами, які я провадив і був особисто відповідальний за їх точність перед старостою, наведено мною число уважалося за „максимум“ мешканців, бо більше мешканців рівночасно вольфсбергський табір в 62 бараках помістити не міг. Правда, що приїзд нових виселенців до табору не був ще з наведеною в горі датою закінчений, але тому, що більші транспорти виїжджали з табору (о чім мова нижче), фреквенція виселенців мусіла бути по тій даті слабша. Були це люди майже з усіх східно-галицьких повітів, частинно з Буковини; були також польські сезонні робітники, родом з Королівства Польського і різних російських губерній, які приїжджали до табору разом з нашими сезонними робітниками з Німеччини.

Під національним оглядом статистика числа 7.365 душ представлялася так: 7.200 українців, 150 поляків і 15 жидів; під оглядом релігійної приналежності: 6900 гр.-католиків, 300 православних (Буковинці), 150 римо-католиків, 15 жидів. Жиди найскорше виїхали з табору до інших, жидівських, таборів в монархії або на приватні мешкання, бо заряд бараків старався їх і так якнайскорше позбутися, хотяби із цієї причини, що вони жадали для себе кошерного харчу, а харчу, який давано нашим людям, не хотіли приймати, хіба в сирій формі, який відтак самі собі на свій лад приварювали. Правительство хотіло також позбутися якнайскорше поляків з Королівства Польського з цієї причини, що вони не були австрійськими горожанами, та вислати їх до дому не могло, бо тоді не можна було ще вертати до Королівства, так як і до Галичини. Аж в червні 1916 року виїхали вони частями до Королівства за посередництвом еспанського консуляту у Відні. Від того часу табір вольфсбергський, з виїмком деяких урядовців і лікарів, був чисто український. Виглядав він неначе український острів серед великого німецького моря, коли через це море будемо розуміти автохтонних німецьких мешканців.

Тут на малій поверхні табору можна було слідити в порівнюючий спосіб: народні звичаї, народню вдачу й ношу, діалектичні різниці, спосіб думання, релігійні, національні й естетичні почування, одним

словом цілу культуру наших бойків, гуцулів, поляків, буковинців і т. д. головно в церкві, школі й читальні. Глибокі й дуже ніжні рефлексії з такого порівняння мусів відносити кожний, хто глибоше потрафив заглянути в душу наших виселенців, а діялося це головно в великі наші церковні свята (Різдво Христове, Воскресення Христове). Хоча правительство в такі свята старалося поправити і харчі і убрання кожного, то загал виселенців в такі свята — що так скажу — забував хвилю, що жие в таборі, а переносився в своїх думках ген далеко до своєї вітчизни, до своїх родинних стріх, де такі свята обходив давніше на своїй рідній землі, серед гомону церковних дзвонів і серед свого найближчого окруження. І здавалося, що навіть прекрасна природа долини Ляванту не мала ніякого впливу, бо нарід в такі дні жив радше споминами, чим дійсністю. Нарід робив це так, неначе гомерицький Одисей, котрий довго з волі богів не міг вернути до своєї вітчизни, а хотяй незле поводилося йому на острові у Каліпсо, то він хвилями забував про це все, виривався від своєї покровительки Каліпсо і біг на беріг моря, щоби побачити хотяй дим з димарів своєї батьківщини.

Аж тут може не один переконався, яке могуче це слово батьківщина, який глибокій зміст криється в тузі за батьківщиною. І навіть звичайна людина, відтята від своєї батьківщини, пізнала тут її значіння, хотіла її глибоше пізнати і більше любити. І може не буде пересади, як скажу, що головно з тих мотивів нарід горнувся тут радо до своєї церкви, школи, читальні, різних гуртків і до громадської праці взагалі. Додатньою стороною таборового життя для наших виселенців було і те, що стрічалися тут люди з собою з різних сіл і повітів нижчої і вищої культури: вища культура — як звичайно — потягала за собою культуру нижчу, а це все мало безсумнівний вплив на світогляд і далішу працю наших людей по повороті до батьківщини.

Загальне число виселенців зачало від весни 1915 року падати, хотяй ще до липня згаданого року приїжджали до табору менші і більші партії наших людей з Талергофу, котрих переслухано як цілком безпідставно арештованих. Деякі з Талергофців мали на своїх легітимаціях, які прийшли до табору дорогою урядовою, замітки: „ферн фон Операціонсгебіте цу гальтен“. Коли такі Талергофці могли вертати до дому, старство в Вольфсбергу зверталося з запитом до даного старства в Галичині, чи такі люде можуть вернути до дому. Звичайно з Галичини приходила позитивна відповідь і такі люде вертали до дому подібно як і інші виселенці.

На весну 1915 року виїхало з табору на сезонні роботи 3.400 людей до різних країв монархії і Німеччини. Заступником інтересів сезонних робітників як муж довіря Укр. Запомогового Комітету у Відні був Володимир Лисий, укінчений правник, теперішній адвокат у Тернополі. Богато виселенців нарокувало до війська, багато також внаслідок різних епідемій вимерло, багато також почавши від 12 липня 1915 року зачало вертати до Галичини і Буковини так, що стан виселенців упав в листопаді 1915 року на 2500 душ. Оporожнені по виселенцях бараки замінювано на різні маґазини, вар-

стати та інституції: барак 2 і 3 получено разом і створено з них захист для сиріт (Кіндергайм), опікункою захисту була п. Юлія Босяківна; барак 27 відступлено на читальню, 33 на швальню, 35 на столярський варстат. барак 12 получено з 16 і отворено лазню.

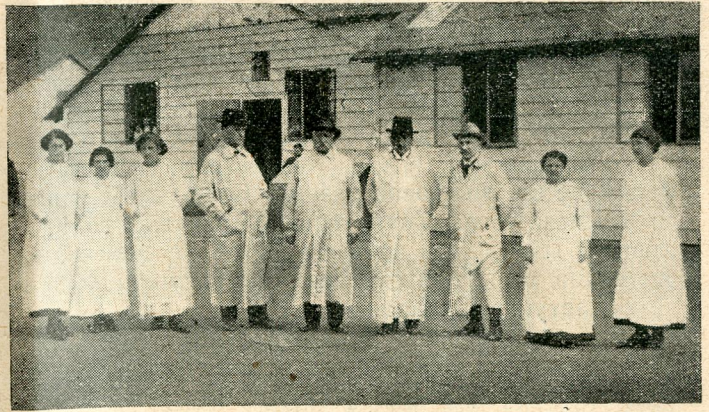
В грудні 1915 року вернуло до табору біля 1.000 душ сезонних робітників і біля 2.000 ново евакованих виселенців з Галичини; були це люде з підгаецького, бережанського і тернопільського повіту. В наслідок цих транспортів піднеслося загальне число виселенців в таборі на 5.500 душ.

Почавши від січня 1916 року аж до кінця табору, це є до 10 жовтня 1917 року не приїзджали вже ніякі транспорти до Вольфсбергу з виїмком малих відірваних партій, які приїзджали тут з Гмінду або Хощня, щоби получитися зі своїми кривняками. Навпаки на весну виїзджали люде знову на сезонні роботи (1200 душ) а ще більше вернуло до дому так, що в грудні 1916 року загальне число виселенців виносило 2400 душ.

Згадати треба, що в році 1916 мали місце в таборі також дві сумні події, а саме: повінь 9/10 вересня; через два дні 9 і 10 вересня падав дощ майже без перестанку а наслідком цього виступив Лявант з берегів і заляв в ночі 9/10 вересня майже цілу площу, на котрій стояв табір. Це була страшна хвилина а то тим більше, що було це в ночі, люде ратувалися як могли, вода сягала по пояс, а в деяких місцях по шию. З помічу людяв прийшло військо і ціла адміністрація табору, а що не було жертв в людяв, то це треба приписати тільки тій обставині, що люди обсервували вже від вечора цієї ночі, що стан води в ріці підноситься і що цієї ночі не лягали спати. Одначе богато річей виселенців тоді знищилося, а богато забрала вода зі собою. Повінь знищила тоді барак 44 і 47 а богато інших ушкодила.

Сумним, але правдивим в історії табору був також день 5. листопада 1916 року. Люди невдоволені з одної сторони з харчів, які тоді з дня на день погіршалися і щодо якості і щодо кількості, а з другої сторони і з того, що до їх повітів не можна було вертатися, зібралися вечором у великій товпі перед зарядом бараків, щоби ріжними окликавми задемонструвати своє невдоволення перед адміністрацією табору і перед місцевим Українським Запозоговим Комітетом. Негайно вмшалося в цю справу військо і розігнало демонстрантів, які вертаючися до своїх бараків повибивали вікна в деяких бараках. Місцева жандармерія арештувала відтак підозрілих. Слідство тягнулося довший час, вкінці всі арештовані вийшли на волю. Цю подію треба взяти на карб якогось хвиливого поденервовання, яке використали якісь не покликані і не відповідальні чинники, а яким на такій події залежало. Так поясняли це пізніше самі виселенці.

З адміністрації табору ніхто не був вдоволений: староство не могло безпосередно админіструвати табором вже хочби тому, що його німецькі урядники не надавалися до адміністрації табору, бо не знали української мови. Сам староста барон Отт купив собі навіть німецько-український підручник і зачав вчитися української мови, я йому навіть на його просьбу в тій науці помагав, але він відтак

Перед шпиталем: Перший санітарний персонал в Вольфсбергу. В середині: Д-р Евген Озаркевич, по його правій стороні д-р Істеревич, по лівій стороні д-р Розмарін і медик Скоморівський і шпитальні сестри.

з браку вільного часу перестав учитися, а то тим більше, що українська мова видавалася йому дуже тяжкою. Зате староство мусіло принимати таких урядовців, яких йому висилало тут Міністерство. Посли наші головно Лев Левицький і проф. Д-р Олександр Колесса також не були вдоволені і старалися своїми впливавми змінити деякі потягнення австрійського уряду в таборівій адміністрації. Це не була легка справа і тому не можна було зробити всього на початку. Крім згаданих о. Й. Іванцем адміністраційних урядовців (гляди Л. Ч. К. ч. 10, 1934 стор. 18) в адміністрації табору працювали також українці, переважно тодішні академики в характері членів заряду, пізніше управителів груп (Фервальтунгсмітглідер, Группенляйтер), а саме: Роман Морозевич, Роман Жуковський, Юрко Жуковський, Василь Пастущин, Василь Грицишин, Іван Скибінський і богато інших, котрих імен вже не памятаю. Додати також треба, що українські урядовці працювали поза своїми обовязками службовими в громадських організаціях.

Так представлявся перший заряд бараків. Та цей заряд змінявся в звязку з тодішними світовими подіями і у звязку з впливавми віденського запозогового комітету: по виїзді Кайдана управителем

Хор таборівій читальні. Сидять від правої до лівої: Роман Жуківський, Ірена Кабарівська (в першій ряді); Роман Морозевич, Марія Скибінська, Тадей Косанівський, Любка Гузарівна, Володимир Кабарівський, Скоморівський (в другім ряді).

табору був Адам Окенко. В січні 1916 року приїхав до табору Ярослав Чіпчар, практикант концептовий і Володимир Климишин, укінчений правник. Тоді староство заіменувало Чіпчара управителем табору, а Адама Окенка перенесло до краєвого магазину з одягами (Ляндесдепот) у Вольфсбергу, де він працював разом з Стефаном Корженювським. Йосиф Соколовський працював тоді головним в магазині з одягами в таборі, Климишин провадив регістратуру, Василь Пастущин евіденцію і заступав Чіпчара.

Змін персональних в адміністрації табору вже більше не було. Судівництво в таборі належало до повітового суду в Вольфсбергу. Суд вольфсберзький від часу до часу і в міру потреби висилав до табору делегацію, зложену з одного судді (Продник) і прокуратора, які в табор. канцелярії переслухували сторони і оголошували вимір справедливості. Були це переважно справи дрібничкові.

Під кінець історії вольфсберзького табору змінилися і громадянські відносини на гірше, хоч тепер тяжче було працювати, бо і голод зачав до табору заглядати. Місцевий запомоговий комітет, котрого головою був о. пралат Евген Гузар, мав безперечно великий вплив на виселенців; до цього комітету належали також як члени директор Володимир Кабарівський, Д-р Левіцький, о. Волянський і інші. Праця і згода в комітеті вплинула також спасенно і на таборову інтелігенцію взагалі. Одначе цієї згоди не можна було використати в цей спосіб, щоби громадянську працю поставити на вищий щабель, бо це вже були цілком інші часи: жилося — як люди говорили — з дня на день, бо

в кожній хвилі грожала ліквідація табору: і так в наслідок повороту до краю забракло багато людей охочих до праці а ті, що лишилися, були переважно старці і сироти. Крім цього замовлені через староство харчі, не приходили правильно до табору, а траплялися нераз і такі випадки, що замовлені харчі для табору забирало по дорозі військо без ніякої жєнади на італійський фронт. Староство було нераз примушене в наслідок таких відносин рекуїрувати харчі для табору у своєму повіті та тим зразило собі місцеву людність до себе і до виселенців. Та сама місцева німецька людність, котра в початках табору так симпатизувала з нашими виселенцями вже хоча б з цього огляду, що могла дорого продавати свої товари в таборі, зачала тепер ворожо відноситися до наших виселенців, а від староства жадати ліквідації табору.

І дійсно серед таких відносин зачалися довгі дебати в старостві у Вольфсбергу, в краєвм правительстві у Клягенфурті, в міністерстві і в укр. запомоговм комітеті у Відні, куди і коли табор перенести. Рівночасно з тими переговорами адміністрація приготовляла все потрібне до ліквідації табору. Вкінці рішено у Відні, що виселенці з цілим своїм інвентарем мають перенестися до табору в Сватобожичях, повіт Гая (Київ) на Моравії.

Великий транспорт 1200 душ виїхав в тім напрямі 10 жовтня 1917 року. Провідником транспорту був о. пралат Евген Гузар, а помагав йому В. Пастущин. Деякі наші урядовці виїхали рівночасно до Гмінду, деякі до Гредінг, деякі до краю. З тим транспортом скінчилася історія табору в Вольфсбергу.

В обличчі смерти

Написав: Микола Матіїв-Мельник.

(Докінчення).

Вкінці прийшов час, що мене покликали на переслухання, до суду. Скільки разів бачу, як під криком ведуть вояка до суду, нагадую собі, як я парадовав під багнетами двох стійкових від Паулюсгоргассе ч. 15, на Бергмангассе ч. 13. Може яких тринадцять разів відбував я ті милі проходи.

Мій суддя (оберавдітор) д-р Дотторі був італієць і, мабуть, не мав на мене такого великого патріотичного гніву, бо Італія в тім часі орієнтувалась уже на Антанту... Уявляю собі, де був би я тепер, якби так мою справу провадив був який небудь авдітор д-р Гешелес або Мелькопф, або — в крайньому разі — шваб чи маляр... Нехай цьому д-рові Дотторі легенько ікнеться, бо лише добра йому бажаю. Не знаю, котрий уже раз я був у суді, як суддя заявив мені, що я вже переслуханий і скоро вже прийде рішення, що зі мною станеться.

Я сидів, звичайно, десь у куті й мені було так нестерпно важко, що я нераз думав устати, розбігтись і впороти головою до грани окованої залізом печі й покінчити. Я не міг ніяк погодитися з тим ідіотичним москвофільством. Але при всім тім одно було певне, що зближається той день, який мені принесе гріб — всеодно, чи в землі, чи в тюрмі. Бо нині воно може й смішним видаватися, але тоді...

Це-ж було славного 1915 року, коли вішали й ще фотографувались і записували на віки славу ц. к. австро-мадярської зброї, мундіру й лицарства... І я знав добре, що мене жде.

Та мав я ще милу пригоду. Одного вечора прибули в нашу келію свіжі. Це були полонені з російської армії. Дали їм окремих кут і вони роздомарились. Зараз почувалися матюки та скоро я довідався, за що їх сюди впакували. Вони втікали додому та подорозі вкрали хліб. Діло не таке важне, а важне те, що другого вечора, як реготався матроз Бардаков, я почув з темного кута українську пісню: „Вже більше літ двісті...“. Не знаю, коли я опинився в цьому куті, коло „московських“ рудих шинель і щиро стискав руку козака з Полтавщини, Василя Стеценка. Це був прекрасний расовий тип українця та при цьому був він дуже очитаний і розумний. І ми заговорились про це й про те, а вкінці спинилися на політиці.

— Будемо визволяти нашу Україну з московських лабет! — кричав він голосно. Я бачив, як горіли його очі, як набирало крови його лице... Але-ж говорити з „москалями“ було небезпечно, та я найшов спосіб. На другий день добув я картону за свій хліб, вирізав карти, помалював їх, як умів і ні-

би граємо в карти, а властиво — я іспитую розум і душу Стеценка. Яке було моє здивування, коли він став деклямувати чудовим акцентом Шевченкового „Іржавця“. І ще нині гомонять у душі виголошувані з притиском останні стрічки поеми:

„Вернулися Запорозці,
Принесли з собою
В Гетьманщину той чудовий
Образ Пресвятої,
Поставили в Іржавиці
В мурованім храмі.
Оттам вона й досі плаче
Та за козаками“.

Так читав Шевченка простий народ, що вчився напам'ять!

Яксь романтика огорнула мою душу. Мені здавалося, що вже бачу ті степи й ту волю, про яку співав Шевченко, я забував, що я в тюрмі. Мені полекшало.

В цій самій келії були два „камрати“ з Галичини — Костюк із Сокальщини і Максимюк зі Станіславщини. Вони щодень ходили до профоса з тайними доносами на мене, що я „балакаю“ з отсими „москалями“. Це тяглося цілих два тижні, поки вкінці не прийшло в тюремній канцелярії до конфронтації, при якій я плонув Костюкові в вічі, але мені опісля перепало добре на горіхи. Скоро про це гомоніла ціла келія, але я й досі не можу забути тієї огидної подлоти моїх краянів. Я нагадував собі з великої поеми Федьковича „Дезертир“ зраду спідленого „краяна“, того галицького панщизняка з вічно сверблячим і висолопленим, як у собаки, язиком...

Коли я вернувся з конфронтації, Стеценка вже не було в моїй келії, його забрали звідсіль і я вже більше його ніколи не бачив. І знову поплили чорні години нудні й безутішні — я був під гострим дозором „щурів“. Все остогидло до загибелі: і ті вузаті, грубі профоси, що вічно „моралізували“ і брязкіт Коропатових ключів і всі „райбергешіти“ і ті ординарно подлі лоби моїх двох галицьких краянів, премудрих, що не переставали мене далі шпідлювати й доносити на мене за подвійну порцію хліба й юшки.

Та прийшов укінці той день, коли мене покликали до суду на останню балачку. (Це було в понеділок місяця січня 1916. р. коли на вулицях Грацу голосно сповіщали про здобуття Білгороду). Я знову чвалав під подвійною ескортою вулицями Грацу.

Мій авдітор д-р Дотторі заявив мені, що слідство покінчене, що всі чотири євреї свої доноси при допиті широко умотивували й зложені зізнання заприсягли. І зазначив досадно, що я властиво на свою оборону не маю з даного моменту ані одного свідка, який міг би облекшити моє положення. Вквіці підчеркнув, що моя справа стоїть цілком зле: „Wenn Sie keine Kugel kriegen, da kriegen Sie bestimmt sieben Jahre schweren Kerker in Arad“ — отсе були його автентичні слова. А далі сказав, що всі мною подані свідки також переслухані, на обставину, що я ніколи москвофілом не був, але на те все, що фактично мало статися у Кроттендорфі, я не маю корисного свідка — а противно, тяжкі обвинувачення чотирох жидів, яких перед зізнаннями заприсягли.

Вправді він був у парламенти посол д-р К. Трильовський інтерпеляцію, але він кудись виїхав і за ним ще телеграфують. Але з цього ледви що путнього вийде, бо справа й так задовго тягнеться — а то є військовий суд і ще на території зі станом облоги.

— Так, мій пане, це є невеселі речі, але що я вам пораджу...

Він витягнув з полиці папери й я між іншими прочитав... про мою зраду Австрії, цісаря й армії, про прилучення Галичини до Росії, що, мовляв, я славно й явно це їм мав у вічі многократно повторювати. Аж тепер я зрозумів, який я був небезпечний для старої мамуні Австрії і мені в пам'яті забренів злорадно гексаметр: *Bella gerant alii, tu felix Austria — nube* — Підсподом іржався на папері хвостастих, простацький підпис австрійського патріота з Пістиня, Сімбона Бергмана й його право-вірної пейсатої кумпанії.

Розмова була скінчена. Цокнули зап'ятки вояків, брязнули кріси і впало слово: марш! І знову гаркнула велика залізна брама тюрми й знову я побачив келію і злорадний усміх деяких горлорізів.

— Ну, що, „брідерхен“, будеш висіти, чи зроблять із тебе сито, кажи!

— Та він дістане „штандрехт“ і будемо мати знову свіжу парадку коло дубових дощок.

Я ходив довго по келії і бачив, як переморгувалися мої краяни, підсміхаючись, і я ніяк не міг зрозуміти вертелів панщизняної клятої душі...

Прийшла до мене моя спасителька ніч — я заснув і перейшов у другий світ соняшних піль зелених, вітрових шумів, далеко, далеко, у світ безжурі... Солодко спав я тоді й боявся світланку, я хотів, щоби та ніч уже навіки прилягла до землі, щоби я вже ніколи не збудився...

Час проходив скоро й я чув, що кожної хвили, кожної години щось до мене зближається, простягає слизькі, скостенілі пальці й дотикається мого лица. Кожний скрегіт ключа в дверях келії гатив у моє серце сокирою й стинав у хребті пружини життя. Я тільки ждав її, моєї порадиці єдиної — чорної, безокої ночі...

**

Була субота. Така одна субота — в тюрмі. Тут я знову вертаюся до початку цієї „повіді“. Назвіть це, як хочете, а може тільки звичайним випадком... бо фактично стався такий випадок. Коли йшла забава з мокрим рушником і цеглою й одні стогнали, а другі реготались, приліз до мене на сінник, на якому я лежав, той поручник, чи капітан Гонсьоровський і придавленим сичачим голосом запитався мене, що мені снилося попередньої ночі... Календар відгадує погоду, а в тюрмі таким фактором є сон. Там сон має своє окреме значіння. І він звичайно не такий, як поза арештом. Там, звичайно, сняться коні, поїзд або таке інше, що для тюремної „пророчні“ є добрим і надійним матеріалом.

— Кажи, що тобі останньої ночі снилося? — він ухопив мене за руку твердими й ціпкими, як кліщі, пальцями. (Тут усі були на „ти“).

— Що мені снилося?... Що мені снилося?... — Я став собі пригадувати. — Ага, ніби мій добрий товариш Докторюк, ще зі шкільної лавки, приніс бритву, зеркало й біле, як сніг, білля — я підго-

лився, вмився і чистеньке білля так запашно обгорнуло моє тіло...

— Ну, пожди!... Тепер я тобі скажу, що ти будеш цього тижня на волі! — Він ще припечатав правду „словом чести“!... Цей випадок якимось дивно розворушив приспаний неспокій душі. Я вже не міг заснути. Я прямо став вірити, що станеться чудо. Але як, де, відки — це вже діло друге.

Мої думки пішли колесом і стали крутитися безладом, без початку й кінця. Раптом я нагадав собі лист... Звичайний лист із віденською поштовою стампівкою. Лист від незабутньої Тереси Баер...

Коротко — це було так. Може на півтора тижня перед моїм арештом я написав був до пані Тереси Баер лист, у якому згадував прожиті гарні хвили в її домі тай ще писав про те, що скоро піду до старшинської школи, а потім на фронт. Кого не манило скінчити старшинську школу й дістати довгу блискучу шаблю й бути „штрамаком“? За тиждень я дістав від пані Тереси письмо, в якому вона згадувала про свою рідню, про себе та хвалила мене за бадьорий вояцький настрій. Її тишило те, що я не забув про давніх своїх друзів та мило згадує минуле. Я зрозумів, що цей лист міг би бути останньою дошкою рятунку... Але-ж де той лист?... Де я його подів?... Чи сховав його в ту шкурятяну ташку, яку мені забрали при ревізії моїх кишень, чи просто я його кудись викинув, як то діється часто з усякими листами. (Я мав звичку ховати писма). Тяжко було мені діждатися світанку й кінця ранішніх порядків у тюрмі. Перша думка була: попросити у профоса, щоби дозволив переглянути ташку, але скоро прийшла друга, краща. Я зголосився до профоса з проською, відставити мене ще раз перед аудітора.

— Го, го, небоже, це вже муштарда по обіді. Ти, синку, вже не вимотаєшся. Але видно тебе вже заковніром скобоче.

І він потягнув себе пальцем сюди й туди попід горло. Але хоч скільки він мене переконував, я таки добився свого.

З яким тремтінням ждав я тієї ташки, поки дижурний приніс її з магазину — вгадає той, хто мав коли небудь подібну пригоду. Я впрів від усяких думок. Та ось минає десята хвилина й перед аудітором на столі лежить моя скіряна ташина, покрита пліснявкою, така — як сирота. Я вхопив її зі стола й став витрясати все її нутро — і з одної перегородки випав лист, писаний рукою незабутньої Тереси Баер.

Аудітор д-р Дотторі й протоколянт, Шмідт, читали в голос кілька разів таке речення:

„Ich freue mich sehr, dass Sie sich als Vaterlandsverteidiger so glücklich fühlen, möge Gott geben, dass Sie recht viele Siege mitmachen können zum Ruhme und Grösse unseres Vaterlandes.“

— Ich freue mich auch sehr! — сказав усмінений д-р Дотторі — і маю надію, що пані Тереса Баер буде скоро переслухана. Він підчеркнув синім і червоним олівцем це речення й цілий лист долучив до моїх актів.

— Все-ж таки не робіть собі багато надій! — сказав він мені на потіху, але за дошку рятунку вам цей лист може бути, як будете мати щастя. Однак й тут не маєте нічого певного!

Але я чув, що леди проломані. Я знав, що д-р

Дотторі був мені прихильний. Пригадую собі цілих тринадцять переслухань, з яких вичув він увесь дотеп жидівського наклепу. Цілими годинами тяглися ті протоколи й він казав собі все оповісти: має життя від найпершої молодости, як виглядають мої рідні сторони, ким є мої батьки, історію України в її найважливіших змаганнях до самостійности й генезу москвофільського руху в Галичині та чому наших людей вішають так масово... І признаюся, що все слухав з глибокою застановою, а писар Шмідт записав цілі стирти паперу, поки я вкінці не поклав свійого підпису під протоколом. Д-р Дотторі — це була гарна людина, але хто знає, де був би я, якби не випадок із капітаном Гонсьоровським, що, як дельфійська Пітія, одурманений сопухом тюрми, почав з усяких знаків віщувати: „Ібіс — редібіс“... Я ще не бачив людини так тяжко знищеної тюрмою на душі й на тілі... Не знаю, що з ним сталося, але при пращанні я йому щиро стиснув холодну, кошаву руку.

Той випадок нагадав мені якимось чудним дивом лист... і все раптом змінилося, як під дотиком чарівної палички. Поки що, півтора тижня горів я в келії від непевности. Мені було раз холодно, раз гарячо від зневіри й сподівання кращого, що мінялися, як березнева погода...

Одного дня заскреготав у дверях ключ і я почув своє ймення, а за ним: „Цум Геріхт!“...

Я вийшов на подвіря й почув слова профоса:

— Один стійковий із крісом, сюди!

Мені вже стало легше, якби камінь упав з грудей. Досі провадило мене аж двох на гостро, а перший раз я був скований.

Довго ждав я на коридорі, під числом. Вкінці мене покликали.

— Ви вільні! — закликав весело аудітор Дотторі, — пані Баер є високодостовірною особою... Ви маєте щастя... Гратулюю! Тепер підете в старшинську школу й ви ще зробите кар'єру...

Я зареготався, бо те слово „кар'єра“ в тім моменті замінилося в пику клаповухого гандляря Сімона Бергмана й запал для Фатерлянд-у погас у моїм серці.

Аудітор подав мені руку й казав здоймити стійковому з кріса багнет і я вийшов упоровінь зі стійковим — як вільний чоловік.

Моя келія ахнула з дива. Я роздаровував братії всі свої тюремні запаси й плюнув у вічі одному краянкові, що прийшов пращатися зі мною.

Моя маршрута йшла до запасного коша 55 п. п. в Більську, на Шлеську.

Та не забуду тієї хвили, коли в дорозі з тюрми на грацький залізничий дворець зглядалися на мене прохожі. Бо я був на лиці зарослий і блідий, як смерть. Мій мундір був у паровому кітлі сім раз віддушивлюваний. В шапці спражився від пари дашок і відлетів, все було пережв'якане й висмоктане, якби його з гробу добув. Я не знав, куди мені дінутись зі стида, так мене виелегантували будні в ц. к. штокгавзі.

Але темна нетеч розпливалася, я відітхнув широко й повитар студене лютневе сонце, що блиснуло зза хмар.

Поїзд дуднів, як стоголовий мітичний звір і ніс мене через Семерінг, на Відень. Я не вступався від вікна. Природа розгортала передімною білі снігові

простори. Мені хотілося кричати від радощів, бо все сміялося ласкою: небо, сонце і навіть люди...

Я застукав до дверей під числом 40 Фльоріяньської вулиці. Хоч як соромно було за зовнішній мій вигляд, але я не міг у Відні обминути дім пані Тереси Баер. Я ввійшов до нашої ще недавньої квартири. Тут усе ще було по старому. В куті стояла шафа з моїми книжками й паперами і на стіні одна знайома світлина, що ждала мого повороту, і бронзово блискучий фортепян...

— *Es ist hier alles beim Alten, aber Sie, aber Sie... um Gottes willen... Unglaublich, unglaublich* — лепетала старенька Тереса Баер і я по синівськи цілував її руки.

Давно це вже було, та чи жие ще ця старушка з вічно молодого душою, чи вже спочила біля свого Йозефа на центральному кладовищі Відня — не знаю.

Мої листи до неї не верталися, але від довгих літ уже не дістаю ніякої вістки...

Тільки у пам'яті лишився той лист, що врятував мене в тяжкій годині й лишився в душі моїй прекрасний материнський образ незабутньої Тереси Баер...

Сімона Бергмана шукав я, як ігли в поросі й не найшов, але може дозволить Бог його найти, як він ще живий. Тоді згадаємо минуле й я ще йому прочитаю свої „карби“.

Львів, 1934.

БІБЛІОГРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914-1921 РР

І. ІІІ.

Обурення українського війська з приводу розстрілу козаків. Постанови ухвалені Радою Всеукраїнської Юнкерської Спілки. „Гром. Думка“. Зацляр 1917. 4^о, ч. 66, ст. 2.

Протести проти розстрілу Богданівців.

Обходження з інтернованими в таборах в Берестю Литовським. „Укр. Прапор“. Відень 1919, ч. 9—10.

О. В. Рецензія на: Юрко Тутоник — Зимовий похід 1919—1920 рр. Ч. 1. „Літ. Наук. Вістник“ Львів 8^о, 1923, кн. 4, ст. 377—379.

Огидна легенда. „Діло“. Львів 1926, ч. 118.

В справі Гол. От. С. Петлюри.

Огляд воєнних подій на Україні за минулий місяць. „Укр. Прапор“. Відень 1919, ч. 11—12.

Офіц. звідомлення Н. К. У. В. з 1, 5, 6, 9, 11, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24 і 25 серпня 1919 р.

Оголошення. „Син України“: Варшава. 1920. 4^о, ч. 6, ст. 7; ч. 7, ст. 8.

Запросини на службу в автомобільні і радіо-технічні відділи.

Оголошення Українського Генерального Штабу. „Укр. Думка“. Львів 1930, ч. 18; „Син України“, Варшава, 1920, 4^о, ч. 11, ст. 6.

Від 24. ІХ. 1920. Умови конкурсу на військові теми.

О. Д. Местники. (Спомин із партизантки на Великій Україні). Кал. Черв. Калини на 1924 р. Львів 1923. 8^о, ст. 158—166.

VIII. 1921. Вороньків коло Переяслава.

О. Д. Партія Державної Зради. „Дзвін“. Здобунів 1919, ч. 12.

Про партію Соц.-Самостійників і викликаний нею замах Оскілка.

О. Д. Підполковник Олександр Веденський. „Тризуб“. Париж. 1931. ч. 36, ст. 5—7.

З. Зал. дивізія. Некрольоґ, з порт. В ч. 38, ст. 21 є світлина: Похорон шполк. О. Веденського в Кню танжі 16. ХІ. 1931 р.

Один стрілець зі скорострілом проганяє большевиків за Збруч. „Приятель Укр. Жовніра“ кал. на 1923 р. Львів 1922, 8^о, кал.-червень; Кал. „Черв. Калини“ на 1922 р. Львів 1922, 8^о, кал.-червень.

Коломийський курінь. Підволочиська. 1919. Гер. вчинок. З іл.

Один Чотири. Із записника гарматчика. Кал. Черв. Калини на 1922 р. Львів 1922. 8^о, ст. 35—39; Приятель Укр. Жовніра кал. на 1923 р. Львів 1922. 8^о, ст. 35—39.

6—21. листопада 1918 р. Львів.

Одна з перших жертв у визвольній війні Осип Шкварко. Кал. Черв. Калини на 1922 р. Львів 1922. 8^о, кал.-лютий.

XI. 1918. Львів.

Оси. На Плішці. „УСС в Карпатах“, збірник. Відень 1915. м. 8^о, ст. 82—86.

Спільне перебування УСС з лімцями.

Однострій Української Армії. „Стрілець“ Стрий 1919, ч. 25, ст. 1—2.

О. З. „Український Жіночий Комітет Помочи Раненим“. „Кривавого року“. Іл. альманах. Відень 1917. 8^о, ст. 170—175.

Піклування його УСС.

О. К. Мотовилівка — Базар. „Укр. Сурмач“. Каліш—Щипіорно. 1922. ч. 39, ст. 3.

Околот І. др. Зі споминів команданта батареї про дії на відтинку Угнова. „Літопис Ч. К.“ Львів 1934. 4^о, ч. 7/8, ст. 17—18.

Січень—лютий 1919, УГА проти пол.

Околот Іван пор. Під Кристинополем. „Літопис Ч. К.“ Львів 1930. 4^о ч. 7/8, ст. 13—14.

Січень 1919. УГА.

Околот П. З пекла на волю. Кал. „Черв. Калини“ на 1934 р. Львів 1933. 8^о, ст. 151—156.

Весна 1920 р. Галицькі частини в Одесі. Від'їзд до Кожухова, утеча.

Окуневський Ярослав др. Виїзд Фрайштадців на Україну. „Розсвіт“. Рапшат 1918. 4^о, ч. 14, ст. 4.

Окуневський Я. др. Допомога полоненим. „Воля“. Відень 1920. 8^о, т. 2, ч. 4, ст. 159—165.

Окуневський Яр. Розмова з архикнязем Вільгельмом дня 4 серпня 1918 р. „Діло“. Львів 1931, чч. 100, 101, 102.

Гетьман Скоросадський. Січ. Стрілець і карні відділи. Настрої між козаками. Популярність Вільгельма

ма. Яка може бути гетьм. армія. Опозиція послів і Архикнязя.

О. Л. Олена Степанівна. „Наша Мета“. Львів 1919. 4^о, ч. 19, ст. 6—7.

Характеристика, причинки до біографії.

О. Л. *сотн.* Рецензія на: Між молотом і ковалом Причинки до історії Української Армії. Львів 1923. „Літ.-Наук. Вістник“. Львів 1923. 8^о, кн. XI, ст. 282—287.

Олекса Капініс. „Укр. Голос“. Перемишль 1920, ч. 7, ст. 3.

Доброволець Української Армії, помер 29. I. 1920. Некр.

Олександр Терлецький. „Тризуб“. Париж 1930, 8^о, ч. 31/32, ст. 45.

Токар польових залізниць в часі війни.

Олесюк Т. С. В. Петлюра та Українське Студентство. „Студ. Вісти“. Прага 1926, ч. 7/8 ст. 9—15.

Олеськів Степан. Причинки до історії Українського Червоного Хреста на З. У. З. „Літопис Ч. К.“ Львів 1934. 4^о, ч. 6, ст. 5—6.

Ольгин Степ. Революція чи реакція. „Стріл. Дума“, часопис С. С., Староконстантинів (?) 1919 р., ч. 63, ст. 3.

До ідеології С. С.

Ольховський. Мemento. „Тризуб“ Париж. 1930. 8^о, ч. 36, ст. 14—18; ч. 39, ст. 9—16.

Плян, за яким треба описувати укр. військові формації.

Омельченко Тиміш *полк.* Армія й залізниця. „Табір“. Варшава 1933, ч. 19, ст. 40—45.

Омельченко Тиміш *полк.* Артилерія у модерній армії. „Табір“, Варшава 1929, 8^о, ч. 12, ст. 27—36.

Омельченко Тиміш *полк.* Від Кременчука до Бірзули. „За Державність“. Каліш. Зб. I. 1929. 4^о, ст. 164—169.

1919. АУНР. IV. Полтав. корп. Кременчук-Знаменка-Єлисавет-Бірзула-Слобідка проти черв. москалів.

Омельченко Т. *хор.* Загальні риси майбутньої війни. „Табір“, Каліш 1928, 8^о, ч. 8, ст. 41—44.

Омельченко Т. *сотн.* Майбутня війна й ми. „Табір“. Каліш 1928, 8^о, ч. 9, ст. 39—47.

Омельченко Т. *полк.* Нам до уваги. „Табір“, Каліш 1929, 8^о, ч. 10, ст. 43—49.

Належиті організація і виховання нашого війська.

Омельченко Тиміш *полк.* Німецька фахова думка про модерну армію та про військовий провід. „Табір“, Варшава 1929, 8^о, ч. 11, ст. 13—22.

Застосовання її до укр. армії.

Омельченко *хор.* Перші дні новобранця в казармі. „Укр. Стрілець“. Штаб 6. див. 1920, ч. 1, ст. 15—17.

Омельченко Т. *полк.* Піхота у модерній армії. „Табір“. Варшава. 1929, 8^о, ч. 11, ст. 50—56.

Дещо про засади організації укр. армії.

Омельян Висоловський. „Новий Час“. Львів 1933, ч. 265, ст. 6.

Четар УГА. Оповідка про смерть. 21. XI. 1933.

Омельян Гузар. Кал. „Просвіти“ на 1926 р. Львів 1925, в. 8^о, ст. 276—277.

Некрольбог з портр.

Омельян Михалічко, б. четар УГА. Літопис Ч. К. Львів 1931. 4^о, ч. 9, ст. 22—23.

Полку кавалерії ч. 2 при 2-ій Укр. Гал. Бригаді у 24 кур. 8-ої стр. бриг. Некрольбог, з портр.

Омельянович-Павленко М. (старший). Заміти до статті сотн. Ярого. „Держ. Нація“. Прага 1927, ч. 2, ст. 35—37.

На ст. автора в „Нац. Думці“ ч. 5 за 1927 р. Ярий дав відповідь в 7/8 ч. тойж „Н. Д.“; на цю відповідь. — „Заміти“. Торкається теми військового виховання і навчання.

Омельянович-Павленко М. *ген.-хор.* Зимовий похід (6. XII. 1919—6. V. 1920 рр.). „За Державність“. — Матеріяли до історії Війська Українського. Збірник I., Каліш 1929, в. 8^о, ст. 5—47; Збірник 2. Каліш 1930, в. 8^о, ст. 9—46; Збірник 3. Каліш 1933, в. 8^о, ст. 9—54. Збірник 4. Каліш 1934, в. 8^о, ст. 9—72.

З 19 схемами і 5 світлинами. Теж і окремою відбиткою:

Омельянович-Павленко М. *ген.-хор.* Зимовий похід (6. XII. 1919—6. V. 1920). Каліш 1934. 8^о в., ст. 192. 19 схем і 5 світлин.

Омельянович-Павленко М. *ген. (старший)*. На чолі Запорозжців в 1919 р. у боротьбі з Денікінцями. Кал. „Дніпро“ на 1930 р. Львів 1929, в. 8^о, ст. 46—60.

Запорозжці, організація, ком. склад, бойова діяльність: Вапнярка-Мясківка-Крижопіль 8—13 жовтня.

Омельянович-Павленко М. *ген. старший*. Останні місяці 1918 року „Розбудова Нації“, Прага 1928, 8^о, ч. 10/11, ст. 392—399; ч. 12, ст. 438—443.

Омельянович-Павленко М. *старший*. Переговори з Добрармією. Календар „Дніпро“ на 1931 р. Львів 1930, 8^о, ст. 47—60.

13. IX, 1919. Пост. Волинський.

Омельянович-Павленко М. *ген.* Початок 1919 року. „Розбудова Нації“. Прага 1929, 8^о, ч. 3/4, ст. 109—117; ч. 5, 166—176; ч. 6/7, ст. 210.

Омельянович-Павленко М. *ген.* Спомини „Літ.-Наук. Вістник“, Львів 1929, 8^о, ч. 10, ст. 888—897; ч. 11, ст. 963—974; ч. 12, ст. 1068—1077; рік 1930, ч. 6, ст. 504—509. I. окремо:

Омельянович-Павленко М. *ген.* Спомини. Львів, Тернопіль 1930, 8^о, ст. 64.

На Катеринославщині, нац. праця VIII—XII, 1917, українізація і большевізація, провідники, військова праця, око совіта, виступ Корнілова; Київ у зимі 1917/18 р., поїздка в Одесу, воєнна нарада, апарат боротьби і початок большевицького наступу, одісея автора в Одесі і Бесарабії, перебування на рум. фронті, комісія по забезпеченню Укр. Армії матеріальною частиною, похід полк. Дроздовського на Дін, праця у Воєн.-Мін-ві над виробленням нових засад військової справи на Україні, корективи у військовій централі по перевороті, новий підхід що до організації кадрів; призначення на Полтавщину, Залізничний Корпус, перші вражіння від стику з кадрами 6-го арм. корпусу і 11-ої дивізії, ген. Слюсаренко, важливіші моменти в житті дивізії і залоги, нарада адміністрації при участі військових, убивство Степенка і нац. маніфестація; серпень 1918, вражіння з подорожі по центр. частині України, Київ і візита у гетьмана, „Васко Вишиваний“, подія 19 жовтня, зміни в методі праці, висновки із стичности з масами, над Катеринославщиною хмари, слабкий розвиток козачого діла, остання

подорож до Києва і відвідини гетьмана. Аналіза і перспективи.

О. Михайло Твердохліб. Кал. Черв. Калини на 1922 р. Львів 1922, 8°, ст. 120; „Приятель Укр. Жовніра“ кал. на 1923 р. Львів 1922, 8°, ст. 120.

Кор. бібл. дані, з порт.

О. Н. „Гей, на Івана, гей, на Купала“. Вістник СВУ, Відень 1917, 4°, ч. 157, ст. 425—426.

Січовий Кіш на Купала 1916 р. Піднесення „заклятого каміня“ на Підгороддю УСС. Побутове.

О. Н. „Сокіл“. Яке його значіння. 1894—1934 „Нова Зоря“, Львів 1934, ч. 48; ст. 1—2.

О. Н. Отаман Сень Горук взірцевий Сокіл. Споми-ни товариша його праці. „Нова Зоря“, Львів 1934, ч. 48, ст. 2.

Діяльність, з порт.

О. Н. Матеріяли і документи. Інструкція для У. С. С., що ідуть на Україну, апробована Командою Ко-ша У. С. С. „Літопис Ч. К.“ Львів 1934, 4°, ч. 7/8, ст. 7—8.

О. Н. Україна в справі мира. „Вільне Слово“ Зальцведель 1917, 4°, ч. 103, ст. 2.

1917 р.

О. Н. Український концерт в Устелузі над Бугом. „Вістник СВУ“. Відень 1917, 4°, ч. 9, ст. 136—137.

Праця УСС-ів на Волині.

Онищук Денис підст. УГА. Останні дії 2-го гар-матного полку. „Літопис Ч. К.“, Львів 1933, 4°, ч. 9, ст. 3—8.

Січень 1920. Жмеринка-Одеса, 2-га колом. бри-гада, проти білих і черв. москалів.

Онищук Денис підст. УГА. Останній акт. (Уривок зі споминів 2-го важкого дивізіону 3. бригади ЧУГА). „Літопис Ч. К.“, Львів 1931., 4°, ч. 9, ст. 4—10.

1920 р. Роззброєння черв. москалями.

Онищук Д. Памятник героям у Кліводині на Бу-ковині. „Літопис Ч. К.“, Львів 1932, 4°, ч. 12, ст. 9.

З двома образками.

Онуфрик Степан. Орхестра У. С. С-ів. Кал. Черв. Калини на 1934 р. Львів 1933, 8°, ст. 128—132.

О. П. Про минуле Українського Генерального Вій-ськового Комітету і початок організації Україн-ської Армії. (Спроба історичних спогадів). „Наша Зоря“ Ланцут і Стрільково. 1921, 8°, ч. 7/8, ст. 20—22; ч. 9, ст. 15—16; ч. 10/11, ст. 14—16; ч. 12, ст. 27—28; ч. 14, ст. 13—15. Стаття не закінчена друком.

Опанасенко Юхим. Споми-ни з недавно минулого. (Допись Наддніпрянця). „Рідний Край“. Львів, 1922, ч. 105.

„Подвиги Бредовських лицарів“, XI. 1919. По-ділля.

Опис похідної форми Української Армії. „Відро-дження“. Київ 1919, ч. 2.

Військова уніформа при Центр. Раді.

Оповідання партизана. „Зал. Стрільць“. Каліш 1922, ч. 38, ст. 2.

Інформації про акції повстанців, багато даних.

Оповідання до населення.

(Від 30. IV. 1919. Рівне. Про ліквідацію виступу от. Оскілка. Від Голови Ради Нар. Міністрів Б. Мар-тоса і ин.

Оппоков Ів. Симон Петлюра. „Книгарь“. Київ 1919, в. 8°, ч. 17, ст. 1019—1024.

Організація збройних сил Української Держави. Формування регулярної Української Армії. Ирре-гулярні формації. Чорноморський флот. „Бюлетень Гетьм. Управи“. Берлін 1929, 4°, ч. 2, ст. 35—39.

Організація козацтва на Україні. „Вільне Слово“. Зальцведель 1918, 4°, ч. 45/46, ст. 3.

Організація морської піхоти. „Відродження“ Київ 1919, ч. 89.

Організація українського війська. „Вістник СВУ“, Відень 1917, 4°, ч. 150, ст. 367—368.

Статут „Укр. Клубу Військового ім. гет. Павла Полуботка“. Постанова укр. віча фронтовиків в д. 28. III. 1917 у Києві в справі організації укр. нац. армії. Перші збори авіаторів українців 13. IV. 1917. Організація Укр. Військ. Клубу в Москві.

Організація українських військ у Володимирі Волинським. „Розвага“. Фрайштадт 1918, 4°, ч. 12, ст. 7.

Організація української кравчої охорони. „Гром Думка“. Вецляр 1918, 4°, ч. 10, ст. 2.

Організація частин українського війська з поло-нених Українців у таборі Фрайштадт і вимарш I-го корпусу на Україну. „Вістник пол., літ. і життя“. Відень 1918, 4°, ч. 11, ст. 160—161.

Організування української армії. „Гром. Думка“ Вецляр 1917, 4°, ч. 54, ст. I; ч. 61, ст. 3.

Організуймо свідому українську армію. „Діло“ Львів 1918, ч. 28 (9588), ст. 2.

Передрук з „Народньої Воли“.

Орилець В. Протинаступ. Кал. „Черв. Кал.“ на 1927 р. Львів 1926, 8°, ст. 98—100.

VI. 1919. УГА. Окупація Покуття Румунами.

О. Роман Сивак, б. УСС. „Літопис Ч. К.“, Львів 1931, 4°, ч. 9, ст. 23.

Некрольог з порт.

Осавул Юрко Полішко. Зубенко: Лицарі і Муче-ники, збірник 2. Каліш 1923, ст. 9—10.

Біогр. дані. 1915—19. Організатор, забитий де-нікинцями. Полтавщина.

Освободження Правобережної України від боль-шевиків. „Укр. Прапор“. Відень 1919, ч. 8.

[*Осин Кізло*, інвалід УСС]. „Літопис Ч. К.“, Львів 1929, 4°, ч. 1, ст. 23.

Ті, що відійшли.

Некрольог з порт.

Оскілко от. Наказ ч. 1. По військам Української Народньої Республіки. Спец. випуск газети „Віль-на Україна“. Рівне (?) 1919, 29 IV.

Датований 29. IV. 1919. Рівне. „Про уступлення зрадницького Правительства УНР і Головного Ко-мандування та вступлення в командування всіма озброєними силами Наддніпрянської України...“ І відозва: До Українського Республіканського Вій-ська. До всіх урядовців, до всіх управ, до україн-ського селянства, до населення і ин.

Останній похід отамана Петлюри. „Діло“. Львів 1926, ч. 124.

О. Степанівна як командант сотні. Кал. Черв. Кал. на 1932 рік. Львів 1931, 8°, кал. — лютий.

Подав М. Горбовий. УСС. I. курінь. Закарпаття Здиява—Здун. 15. I. 1915. Протимоск. фронт. Гер вчинок. З іл.

Острроверха Михайло. Бій за Калинівку. „Літо-пис Ч. К.“, Львів, 1934, ч. 5, ст. 11.

Серпень 1919, 3-ий курінь X. бригади УГА.

Острове́рха Миха́йло. „Гаврило“. „Літопис Ч. К.“ Львів 1930. 4^о, ч. 11, ст. 21—22.

10-а бригада УГА, батарея гармат. Нор. Ів. Балешта — героїчна постать.

Острове́рха Мих. Відхід У. С. С. знад Стрипи (Фрагмент із 1916 р.). „Літопис Ч. К.“. Львів 1933. 4^о, ч. 6, ст. 2—3.

Сотня Романа Сушка.

Острове́рха Миха́йло. Соняшний фрагмент. „Літопис Ч. К.“. Львів 1934. 4^о, ч. 1, ст. 15.

Усусуси. Переворот у Вижниці на Буковині. 1918. На Львів.

Острове́рха Мих. Тиф. Спомин. „Літопис Ч. К.“. Львів 1931. 4^о, ч. 1, ст. 3—6.

Десята бригада УГА. Зима 1919/20 р. Винниця—Тулчин.

От. Др. Ярослав Воввідка. Кал. „Черв. Кал.“ на 1922 р. Львів 1922. 8^о, ст. 118; „Приятель Укр. Жовніра“ — кал. на 1923 р. Львів 1922. 8^о, ст. 118.

Характеристика. З порт.

Отаман Махно. „Селян. Доля“. Луцьк 1923, ч. 11, ст. 2.

До характеристики.

Отаман подвизається... „Укр. Голос“. Перемишль 1921, ч. 23, ст. 2.

Непорозуміння між от. Петлюрою і ген. Омеляновичем-Павленком старшим.

Отаман УСС Роман Дудинський. Кал. „Черв. Калини“ на 1922 рік. Львів 1922, 8^о, ст. 119; „Приятель Укр. Жовніра“ — кал. на 1923 р. 8^о, ст. 119.

Характеристика.

Отаман Черський. „Стрілець“. Стрий 1919, ч. 16, ст. 3.

Характеристика.

Отвертий лист полонених до Українського Народу, його Правительства та Закордонних Місій. „Воля“. Відень 1920. 8^о, т. 2, ч. 4, ст. 152—155.

[*Отмарштейн Юрій*]. До історії повстанчого рейду ген.-хор. Ю. Тютюнника в листопаді 1921 року (Доклад Начальника Полевого Повстанчого Штабу — полк. Ген. Штабу Юрія Вас. Отмарштейна). „Літопис Ч. К.“. Львів 1930. 4^о, ч. 6, ст. 12—13; ч. 7/8, ст. 17—20.

Бракує кінця.

Отмарштейн Ю. Матеріяли до воєнної історії. Книжка перша. М. Капустянський, Генштабу ген.-хорунжий. Похід Українських Армій на Київ—Одесу в 1919 р. Ч. 1 і 2. Львів 1921. „Літ.-Наук. Вістник“ Львів 1922, кн. I, ст. 81—84.

Рецензія.

Оф. Ген. Шт. Криза світової війни. Боротьба Антанти з німецькими підводними човнами. „Воля України“. Відень 1921, ч. 1/2, ст. 36—38.

ВІД АДМІНІСТРАЦІ.

В листопаді і грудні мин. року вислала Адміністрація подібно, як кожного року, всім залягаючим передплатникам рахунки передплати, тим разом як т. зв. поштові інкасові доручення, що їх саме для тої цілі ввела при кінці року почта. — Більша частина передплатників ті доручення викупила і тим самим збільшила число дійсних передплатників, що мають вирівнану передплату до кінця 1934 р. Просимо їх стати надаліше дійсними передплатниками й прислати негайно передплату на 1935 р., на цілий рік, чи на I півріччя, чи хоч на I чвертьріччя.

Та остали ще такі передплатники, що інкасового поштового доручення не викупили. Просимо їх хоч тепер в спізненому речинці вирівнати залеглу передплату, та стати в ряди дійсних передплатників.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VII. річник / Число 2. / Лючень 1935.

ЗМІСТ:

Сніг	Ювильейна Академія
Анатоль Курдидик 2	Роман Лисович 10
В тифозній горячці	Нестор Махно та його анархія
Михайло Острове́рха 2	Ф. Мелешко 12
Вистава стрілецьких памяток	Ще дещо про Вольфсберг
І. Іванець 3	Д-р В. Пастушин 15
Замітки до державних грошей	В обличчі смерти
Микола Гнатишак 5	Микола Матіїв-Мельник 18